

**VIURE EN UN CONTEXT
D'ISLAMOFÒBIA.
UNA APROXIMACIÓ A TRAVÉS DE
RELATS DE VIDA**

Montserrat Cortada i Bordas

Treball de Final de Grau

Tutora: Anna Gómez i Mundó

Grau en Educació Social

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

(Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya)

Vic, maig del 2017

Resum

Aquesta recerca té l'objectiu de conèixer com persones musulmanes viuen en un context d'islamofòbia. S'emmarca en la metodologia qualitativa orientada a la comprensió i a la interpretació, i a través dels relats de vida es fan visibles els sentiments, percepcions, reflexions i vivències de cinc persones immigrades d'origen marroquí: la Imane, l'Ilyas, la Saia, el Jamal i la Bassma. A través de les seves veus i una aproximació teòrica del fenomen s'entén la islamofòbia i les seves conseqüències com a mecanismes que segreguen la societat i faciliten la consolidació del neoliberalisme. És per aquests motius que es conclou que la islamofòbia afecta a tota la comunitat, no només a persones musulmanes i/o marroquines. Des d'aquesta perspectiva, i reconeixent el valor de la diversitat, s'identifica la necessitat de promoure processos col·lectius plurals a favor de la dignitat i la cohesió social.

Paraules clau: islamofòbia, relats de vida, construcció social de *l'altre*, violències, cohesió social.

Abstract

This research aims to find out how Muslims live in a climate of Islamophobia. Using a qualitative approach it is aimed at understanding and interpreting the feelings, perceptions and reflections of five Moroccan immigrants through their life stories. They are Imane, Ilyas, Saia, Jamal and Bassma. Through their voices and a theoretical approach to the phenomenon, it can be seen how Islamophobia, and its consequences, are mechanisms that divide society and facilitate the consolidation of neoliberalism. For these reasons we conclude that Islamophobia affects the whole community, not only Muslims and/or Moroccans. From this perspective, and recognizing the value of diversity, the need to promote collective plural processes in favour of dignity and social cohesion is identified.

Keywords: Islamophobia, life stories, social construction about *other*, violence, social cohesion.

Agraïments

Aquesta recerca no hauria estat possible sense les persones que m'hi han acompanyat. Principalment agraeixo la seva enorme generositat i estima al Jamal, la Bassma, la Saia, l'Ilyas i la Imane, les protagonistes del que ha estat el meu TFG.

A tu, Ilyas, per tot el que hem viscut i més; sobren les paraules. Moltes gràcies per tot.

A la Imane, per haver-nos pogut conèixer amb més profunditat. Gràcies per l'interès i per acollir-me.

Saia, trobar-nos ha estat molt positiu en molts sentits. Gràcies per la oportunitat d'aprendre tant de tu.

Al Jamal, per fer-me sentir que sempre hi ets per participar d'iniciatives i implicar-te perquè tot plegat sigui més just. Gràcies per la cura amb la qual fas les coses.

A la Bassma per obrir-me les portes de casa teva en tantes i tantes ocasions. Gràcies per la teva confiança i afecte.

També, a l'Anna per transmetrem confiança en tot moment: a l'inici de la recerca, quan no les tenia totes, quan el treball i la meva escriptura s'expandia, a la precipitada recta final... Gràcies per tots aquells "va Montse que anem bé". Per mi has estat l'acompanyant que m'agrada tenir al costat: he sentit que hi erets, m'has permès fer i desfer amb llibertat, m'has aconsellat i endreçat amb els "bajandos" i les "síntesis"... m'has ensenyat. Gràcies Anna!

A la meva família, per haver aguantat a la Montse explicant els petits descobriments de la recerca reiteradament, i estant estressada durant un temps. Gràcies mama, papa, avi Joan, iaia Rosita, Anna i Gerard, tietes, tiets, cosins i cosina. Sou el més important per mi.

També a les meves amigues i amics, per compartir i fer-nos costat. Sense el vostre suport tot seria molt més difícil. Gràcies.

Per últim, a les companyes i companys d'Unitat Contra el Feixisme i el Racisme d'Osona per fer-nos sentir que no estem soles i per fer camí.

Índex

1. Presentació	7
1.1 Justificació del tema de recerca	8
1.2 Pregunta de recerca i objectius.....	8
1.3 Metodologia de la recerca	9
2. Fonamentació teòrica	10
2.1 La islamofòbia	10
2.1.1 Consideracions conceptuals	10
2.1.2 Islamofòbia i jerarquies simbòliques: la construcció de <i>l'altre</i>	14
2.1.3 Possibles conseqüències de la islamofòbia	16
2.2 Estudis que evidencien l'existència d'islamofòbia.....	19
3. Treball de camp de la recerca	21
3.1 Les protagonistes de la recerca: les i els participants.....	21
3.2 Eines de recollida d'informació.....	22
3.2.1 La conversa	22
3.2.2 El diari de camp	23
3.2.3 L'anàlisi documental	23
3.3 Procés de recollida d'informació	24
3.3.1 Aspectes ètics de la recerca.....	26
3.4 Procés de definició de les categories i triangulació de la informació	27
4. Anàlisi de la informació	29
4.1 Prejudicis i generalitzacions: l'altre	29
4.1.1 Generalitzacions	29
4.1.2 Prejudicis i estigmes concrets.....	31
4.1.3 Processos de trencament amb el simbòlic	33
4.2 Àmbits de discriminació i situacions de violència.....	34
4.2.1 Àmbit educatiu	34
4.2.2 Àmbit laboral	36
4.2.3 Espais públics	38
4.2.4 Pràctica religiosa.....	41
4.3 Islamofòbia i processos invisibles	43
4.3.1 Quin és el motiu de discriminació?.....	43

4.3.2	Percepcions envers el manteniment de <i>l'Status Quo</i> : sentir-se qüestionades.....	46
4.3.3	Identitats múltiples.....	48
4.3.4	Acollida	51
4.4	Estratègies.....	54
5.	Conclusions i reflexions	57
5.1	Conclusions envers la pregunta de recerca	57
5.2	Límits de la recerca i perspectives de futur	60
5.3	Reflexions envers el procés d'aprenentatge i en relació a l'Educació Social.....	60
6.	Bibliografia	63
7.	Annex	67

1. Presentació

La recerca “Viure en un context d’islamofòbia: Una aproximació a través de relats de vida” és el meu Treball de Final de Grau, emmarcat en els estudis d’Educació Social. El procés d’investigació va començar fa un any, amb l’elaboració de la proposta del tema de recerca, i ha finalitzat després d’un període intens de diàlegs, curiositats i reflexions. El tema principal d’aquesta recerca és la islamofòbia i, concretament, la finalitat de la investigació és conèixer com cinc persones musulmanes viuen en un context d’islamofòbia.

Actualment, a la nostra societat estan en augment els arguments i actituds d’odi envers la cultura musulmana, i per extensió, enfront les persones que es consideren creients d’aquesta religió, encara que potser no ho siguin. Aquestes idees estenen la por, i per tant la divisió, a les comunitats, aspecte que representa directament una amenaça contra la convivència i la cohesió social. A més, això provoca que les persones musulmanes es trobin immerses en un mar de prejudicis i estereotips que les generalitza i invisibilitza les seves capacitats i drets com a ciutadans i ciutadanes. Per aquests motius, a través del meu TFG m’he volgut apropar a les reflexions, percepcions, sentiments i vivències de persones musulmanes envers el fenomen i el context que ens envolta.

Considero rellevant tenir en compte que en aquest treball s’atén a les vivències i experiències personals, i per tant subjectives i no generalitzables. Aquest fet es fa extensiu quan fem referència al context: no és homogeni ni totalment islamòfob, tot i les tendències que corroboren els estudis i les situacions que expliquen les participants.

Per presentar els continguts de la recerca he estructurat el treball de la manera següent: Primerament, a través de la presentació exposo el tema central d’investigació i la seva justificació, concreció del que es vol conèixer a través de la pregunta de recerca i objectius, així com la metodologia que emmarca la recerca. Seguidament, a la fonamentació teòrica hi trobareu aportacions generals d’autores i autors per situar el tema central de la investigació.

També, es compta amb un apartat en el qual explico l’essència de la recerca: el treball de camp. Concretament hi presento les i els participants de la recerca, explico el procés i les eines de recollida d’informació utilitzades, i també el procés de categorització. Seguidament mostro l’anàlisi, en què es mostra el diàleg entre les diferents informacions.

Per acabar, es mostren les conclusions de la recerca a nivell de contingut, d’aprenentatges durant el procés d’investigació i en relació a l’Educació Social, així com les limitacions i les perspectives de futur. També hi trobareu la bibliografia amb les referències utilitzades al llarg del treball, així com un annex de suport a la recerca.

1.1 Justificació del tema de recerca

El meu interès per desenvolupar el Treball de Final de Grau sobre aquesta temàtica es va desprendre bàsicament de tres premisses: Primerament, perquè en el meu quotidià em sento amb la necessitat constant de trencar amb prejudicis i estigmes pejoratius envers les persones musulmanes i/o d'origen marroquí. El fet de mantenir una relació propera amb una persona musulmana, entre d'altres, m'ha evidenciat l'existència d'islamofòbia.

També, vaig escollir aquest tema perquè considero que la islamofòbia requereix una atenció urgent, tenint en compte com en els contextos més propers i als més globals, estan en augment les forces dretanes i ultradretanes, que posen en perill els drets civils, la cohesió social i fan ús de la islamofòbia com a estratègia política.

A més, vaig considerar que des de l'educació social hauríem de treballar per visibilitzar les realitats de persones que poden viure processos de discriminació, i per tant, sensibilitzar en aquesta direcció. Així, hauríem d'atendre les problemàtiques socials que poden afectar a grups socials determinats, i que en definitiva, impliquen a tota la comunitat.

1.2 Pregunta de recerca i objectius

A partir d'escollir la islamofòbia com a tema central de la investigació em calia definir què volia conèixer amb més profunditat, tenint en compte la complexitat del fenomen. Així, vaig decidir partir de la base que en els nostres contextos hi ha islamofòbia, aspecte que havia percebut a través de les meves pròpies experiències i altres evidències d'investigacions secundàries. Per això em va interessar fer un pas més per conèixer les veus de les persones que, interpretava, eren les directament afectades per la islamofòbia. D'aquesta manera vaig acotar el tema escollit i vaig formular la pregunta de recerca: Com viuen persones musulmanes en un context d'islamofòbia?

Per aproximar-m'hi vaig dissenyar els següents objectius, els quals han orientat el desenvolupament del treball:

- Conceptualitzar la islamofòbia, així com identificar possibles conseqüències del fenomen.
- Identificar estudis desenvolupats que evidencien l'existència d'islamofòbia en les nostres societats.
- Aportar relats de vida per promoure el coneixement de diferents realitats i el pensament crític envers el nostre context i concretament enfront la islamofòbia.
 - Fer visible i reconèixer el potencial socioeducatiu de les vivències i experiències de persones musulmanes.
 - Analitzar els relats de vida per qüestionar el context islamòfob actual.

1.3 Metodologia de la recerca

En relació a la pregunta de recerca formulada, així com els objectius marcats, la metodologia d'aquesta investigació és qualitativa orientada a la comprensió i a la interpretació. Vaig escollir aquesta perspectiva perquè em permetria apropar-me amb més profunditat a les vivències, experiències, reflexions i sentiments que les participants estiguessin disposades a compartir en relació a com viuen en un context d'islamofòbia. Des d'aquest punt de vista, per tant, no he cercat la generalització dels resultats obtinguts, els quals no són quantificables, sinó que trobem la riquesa en la subjectivitat i complexitat que presenten les persones i les seves experiències vitals.

El mètode escollit ha estat el biogràfic narratiu, i m'he basat en relats de vida de les persones participants. Aquests, per una banda, ens permeten comprendre com es viuen processos relacionats amb la islamofòbia a partir de les veus de persones que poden patir-la directament. És a dir, com ho viuen i experimenten en primera persona. Així, és a través d'aquesta posició que podem investigar els fenòmens socials anant més enllà de l'abstracció d'aquests. A més, reconeixen i realcen el valor de les experiències personals i de la subjectivitat. També, els relats de vida ens aporten informació que han après les participants del context social, cultural, econòmic i polític, en clau de passat, present i futur (Blanco, 2011), aspecte rellevant en la meua recerca, ja que m'he marcat objectius en aquesta direcció. Antonio Bolívar i Jesús Domingo (2006:07), exposen:

Los relatos que la gente cuenta sobre la vida personal hablan de lo que hacen, sintieron, les sucedió o las consecuencias que ha tenido una acción, siempre contextualmente situados en relación con otros; no desde un yo solitario o imparcial. La narrativa expresa la dimensión emotiva de la experiencia, la complejidad, relaciones y singularidad de cada acción; frente a las deficiencias de un modo atomista y formalista de descomponer las acciones en un conjunto de variables discretas. Como modo de conocimiento, el relato capta la riqueza y detalles de los significados en los asuntos humanos (motivaciones, sentimientos, deseos o propósitos), que no pueden ser expresados en definiciones, enunciados factuales o proposiciones abstractas.

Per altra banda, el mètode biogràfic narratiu resulta rellevant per visibilitzar, sensibilitzar i reflexionar envers les realitats de grups socials que poden viure processos d'estigmatització, discriminació, exclusió i violència en la societat neoliberal i patriarcal actual. Lúlia Mancila (2015) destaca que a través dels relats de vida, que ella anomena "contra-narrativas", s'aporten formes alternatives d'expressió acadèmica que trenquen el silenci, provoquen i posen de manifest les conseqüències dels fenòmens socials excloents, que poden ser negatives per les persones que ho expliquen i que es fan extensives a la societat. En aquesta direcció, Bolívar, Domingo i Fernández (1998) també destaquen la importància de facilitar l'accés a aquests punts de vista en els àmbits acadèmics, sent crítics en mètodes de recerca tradicionals que subordinen les realitats de les persones a la cerca de generalitzacions, i que perden els detalls que permeten distingir les experiències personals. Joan Pujadas (2010:227) afegeix "Esta revalorización del actor social (individual o colectivo), no reducido a la condición de dato o variable sino convertido en sujeto de configuración compleja".

2. Fonamentació teòrica

A continuació mostro informacions generals envers la islamofòbia amb la finalitat de fonamentar i orientar la recerca a través de les aportacions de les autores i autors.

2.1 La islamofòbia

En aquest apartat mostro aproximacions envers el fenomen de la islamofòbia a través de diversos aspectes. Primerament, des d'un punt de vista conceptual; seguidament, per mitjà de situar la problemàtica envers el sistema de jerarquies simbòliques i la implicació en la construcció de prejudicis i estereotips. Per últim, faig esment de les possibles conseqüències de la islamofòbia.

2.1.1 Consideracions conceptuals

Actualment, sembla que la paraula islamofòbia està esdevenint cada vegada més visible al nostre context. No obstant això, diverses autores i autors fan ressò de la manca de consens i acceptació per definir una realitat emergent cada vegada més estesa (Martín, 2012; Rosón, 2012; Bravo, 2010).

Autors com Bravo (2010) o Grosfoguel (2014), han estudiat el recorregut del concepte de la islamofòbia en el passat, el qual remunten a finals del segle XIX. A més, el fenomen s'estima que té una trajectòria anterior. Tot i això, en aquest apartat ens aproximarem a les aportacions posteriors a l'informe publicat per Runnymede Trust (1997)¹. En aquest es defineix la islamofòbia com l'hostilitat, no fonamentada, envers l'islam i per extensió als musulmans i musulmanes. També, per definir el fenomen i el concepte es diferencia la islamofòbia de les crítiques que es puguin desenvolupar a certes creences de l'islam en contextos determinats i evitant els prejudicis i estigmatitzacions. Així, es distingeix entre una visió tancada de l'islam propera a les actituds hostils (islamofòbia), i una d'oberta propera al respecte (vegeu annex).

L'any 2004 Ingrid Ramberg va aportar una definició d'islamofòbia que va adoptar el Consell Europeu:

El temor o los prejuicios hacia el islam, los musulmanes o todo lo relacionado con ellos. Ya tome la forma de manifestaciones cotidianas de racismo y discriminación u otras formas más violentas, la islamofobia constituye una violación de derechos humanos y una amenaza para

¹ Runnymede Trust és una organització britànica que treballa per generar coneixement i mecanismes per atendre la situació multiètnica de Gran Bretanya mitjançant la investigació, la creació de xarxes, el diàleg, i la participació política. L'any 1992 Runnymede va desenvolupar una comissió per tal de considerar l'estat de l'antisemitisme a Gran Bretanya. Una de les conclusions de la recerca va ser la necessitat d'establir una comissió semblant per estudiar la islamofòbia. Així és com va néixer la comissió *British Muslims and Islamophobia*. A principis del 1997 la comissió va publicar un informe anomenat *Islamophobia: a challenge for us all* (Islamofòbia: un repte per a tots nosaltres), el qual, a més d'impacte a les institucions britàniques i a la societat en general, ha aconseguit un gran ressò internacional.

la cohesión social. (Ramberg, 2004, citat per Casa Árabe- Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán, 2007:44).

Organismes com Casa Árabe- Instituto Internacional de Estudios Árabes y el Mundo Musulmán (2007) posen de manifest la controvèrsia envers el concepte, ja que en el seu informe utilitzen el terme islamofòbia, però afirmen que per fer front a la problemàtica fan referència a altres definicions com el racisme i la discriminació racial. En aquest mateix informe defineixen el racisme com:

La creencia de que un motivo como la raza, el color, la lengua, la religión, la nacionalidad o el origen nacional o étnico justifica el desprecio hacia una persona o grupo de personas o la idea de superioridad de una persona o de un grupo de personas. (Casa Árabe- Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán, 2007:43).

Davant d'aquesta aparent ambigüitat i manca de consens envers a una definició d'islamofòbia, a continuació mostro els principals plantejaments, els quals, majoritàriament, es deriven d'intentar definir quines són les raons d'aquesta hostilitat, i per tant, perquè el mot pot resultar poc adequat. (Rosón, 2012; Bravo, 2010).

L'interès en mostrar les diverses vessants crítiques roman en què a través d'aquestes es fa visible la complexitat del fenomen i, per extensió, del concepte que pretén abraçar tot un conjunt de simbologies i realitats ben diverses.

Vessant etimològica

Aquest tipus de plantejaments van adreçats a la naturalesa de la paraula i el significat.

Segons Chris Allen (2010), la utilització del mot "fòbia" no és adequat perquè implica la relació amb la patologia mental, fet que sembla que tendeix a reduir la responsabilitat de les persones que la pateixen, obviant el context social. En mesura, pot induir a la naturalització d'aquest fenomen.

També, autores com Liz Fekete (2004), consideren no adequada la paraula "islamofòbia" perquè indiquen que el rebuig no es dona envers l'islam com a religió, sinó que es produeix cap a les persones i col·lectius musulmans. Així, l'autora afirma que resulta més apropiat parlar de racisme antimusulmà.

Islamofòbia, un concepte plural

Autors i autores com Alberto López, Martin Lundsteen i Ariadna Solé (2016), del grup SAFI², apunten que el concepte d'islamofòbia resulta reduccionista, ja que ratifica i homogeneïtza en un sol mot la diversitat doctrinal i pràctica que presenten les comunitats musulmanes a nivell local, regional, nacional i internacional. Rosón (2012) afegeix que aquest fet es fa extensible als prejudicis que es construeixen envers la persona musulmana, i per tant, l'ús del concepte pot resultar contraproductiu, per la simplificació occidental que en resulta.

² SAFI són les sigles de l'organització Stop Als Fenòmens Islamòfobs a Catalunya.

Altres autors com Fred Halliday (1999) també incideixen en aquesta qüestió, al·legant que l'ús del concepte d'islamofòbia és controvertit perquè serveix per anomenar fenòmens molt diversos que van des de la concepció teòrica a actes reals. Fent referència al pensament de l'autor esmentat, Rosón (2012) argumenta:

Aunque el término se refiera principalmente al miedo infundado y la hostilidad hacia el islam, también abarca las consecuencias prácticas de tal hostilidad relacionadas con la discriminación, [...] los prejuicios, el discurso y trato desfavorables para los individuos y las comunidades musulmanas, así como la exclusión de éstos de las principales corrientes políticas y sociales. [...] Es decir, islamofobia sería un término/concepto construido como un “contenedor universal” de significados y prácticas sociales, independientemente de las condicionantes contextuales en base a los que hasta ahora se han venido construyendo. (Rosón, 2012:168-169)

Així, observem com diversos autors i autores indiquen que s'estan donant situacions i processos complexes i diversos, els quals resulta complicat anomenar amb un sol terme; ja sigui per la heterogeneïtat del món islàmic, com per les conseqüències de la hostilitat, i/o en el context que es donen.

Vessant racial, ètnica i religiosa

Hi ha autors i autores que qüestionen el terme islamofòbia basant-se en l'origen de tal hostilitat, és a dir, per què es dona aquest fenomen i, per tant, l'adequació del terme. Entre aquests plantejaments hi trobem la vessant racial, la religiosa i l'ètnica.

Pel que fa a la racial, autors com Michael Wieviorka (2003), plantegen que la islamofòbia és una forma de fòbia basada en el racisme. L'autor fa referència al racisme, des de la vessant psicoanalítica, com la incapacitat de fer front a les diferències i semblances envers l'altre.

Altres autors i autores com Tariq Modood i Pnina Werber (1997), afirmen que la islamofòbia és una nova manera de justificar velles problemàtiques que ja s'han anat donant en el temps, com la discriminació, el racisme i la xenofòbia, especialment envers l'immigrant. Així, consideren la islamofòbia com un “nou racisme” que combina elements com la raça, el nacionalisme, la religió i la història. En base d'aquest argument, posen èmfasi en què difícilment una persona musulmana serà concebuda hostilment per la seva fe, mentre que sí que es farà en base al seu fenotip, manera de vestir, i com a immigrada.

Pel que fa a la crítica religiosa, hi trobem diverses postures (Rosón, 2012): per una banda, es creu que la islamofòbia pot ser utilitzada per evitar qualsevol crítica vers l'islam com a religió. Per una altra, es considera que el terme pot ser confús perquè suposa que el motiu de discriminació és en base a la fe d'una persona, obviant altres tipus de discriminació, com poden ser per raons racistes o classistes.

No obstant això, hi ha autors com Javier Noya (2007), que consideren que la islamofòbia correspon a una forma d'intolerància religiosa. En aquesta línia, Fredickson (2002) afirma que “si la conversión o la asimilación son una posibilidad real, tenemos intolerancia religiosa o cultural, pero no racismo” (Fredickson 2002, citat per Rosón, 2012:173).

Aquest darrer aspecte té relació amb el que Rosón (2012) considera una altra vessant crítica, l'ètnica. De l'exemple que exposa Fredrickson ens podem plantejar que hi ha la construcció d'una imatge col·lectiva que aplega les persones musulmanes, i que les persones, individualment, poden deixar de pertànyer a tot el que representa a través de l'assimilació, o bé, passar-hi a formar part a través de la conversió. Així, Rosón (2012), afirma que els prejudicis envers les persones musulmanes tenen un caràcter ètnic i per tant, no correspon únicament a la religió, amb la qual relacionen el terme islamofòbia. Aquest aspecte està estretament vinculat amb la imatge que es construeix de les persones musulmanes, aspecte que comentarem més endavant.

Fernando Bravo (2010), aporta una definició d'islamofòbia que no exclou les crítiques i plantejaments anomenats, sinó que percep les formes d'intolerància, religiosa, racista o ètnica, com a possibles segons cada situació.

La islamofobia como una actitud hostil hacia el islam y los musulmanes basada en la imagen del islam como una amenaza para nuestro bienestar [...], nuestro enemigo. Entendida de tal forma, la islamofobia podría combinarse con diferentes formas de pensamiento. Sería una actitud presente en personas de diversas ideologías y creencias religiosas, y dependiendo de con cuáles de ellas se combinara, podría aparecer mezclada con formas de intolerancia religiosa o racismo. Pero esta combinación no sería una necesidad. [...] La islamofobia sería una forma independiente de rechazo, con su propia historia y características. (Bravo, 2010:197)

Islamofòbia i llibertat d'expressió

El terme islamofòbia també entreveu un altre debat que es basa en el que Runnymede (1997) va pretendre diferenciar en el seu informe: la islamofòbia envers les crítiques (vegeu annex). Així, diversos sectors i actors socials consideren que la paraula islamofòbia pot esdevenir una amenaça a la llibertat d'expressió, per la càrrega simbòlica que comporta (Rosón, 2012).

La línia entre aquests dos aspectes és molt fina, i trobem arguments que van des de polítics d'extrema dreta com també d'Amnistia Internacional. El darrer, des de la perspectiva dels drets humans argumenta:

Algunos especialistas y organizaciones de la sociedad civil llaman "islamofobia" al fenómeno de discurso estereotipado, prejuicio y discriminación contra el islam y las personas musulmanas. Amnistía Internacional cree que, desde la perspectiva de los derechos humanos, es necesario distinguir entre crítica al islam, que es un elemento del derecho a la libertad de expresión tal como se ha explicado supra; el discurso estereotipado sobre el islam y los musulmanes, o los patrones específicos de discriminación que afectan a personas musulmanas en ámbitos concretos de la vida o que socavan el ejercicio de otros derechos humanos. En este informe, Amnistía Internacional emplea las expresiones discriminación contra personas musulmanas y opiniones y discurso estereotipados sobre el islam y los musulmanes, en vez de "islamofobia". (Amnistía Internacional, 2012:09).

Declaracions com aquestes, potser donen força a aquells actors socials que poden manifestar arguments estereotipats en contra de l'islam i els musulmans i musulmanes considerant que

l'acusació d'islamofòbia atempta a la seva llibertat d'expressió. Davant d'això, l'autora Gema Martín (2007:27) exposa:

En este punto, debemos señalar que la libertad de expresión, aunque esencial para la vida democrática, no debe ser considerada como un valor universal absoluto; debe ejercerse dentro de los marcos legales establecidos y bajo la propia responsabilidad ética y jurídica de los distintos actores sociales implicados. Lo que supone que los discursos islamófobos no pueden justificarse al amparo de la protección de derechos fundamentales.

Tot i el debat, autors i autors com els ja anomenats (Rosón, 2012; Martín, 2012; López, Lundsteen, Solé, 2016), fan referència a la importància d'anomenar els actes i les actituds dirigits especialment a les persones musulmanes, per tal de fer-hi front i combatre la manca de consciència social envers aquest tipus d'hostilitat. Com hem pogut considerar, potser el terme islamofòbia no és el més adequat, però està prenent força en l'actualitat i permet cridar l'atenció sobre la creixent preocupant de prejudicis i discriminacions que pateixen els nostres veïns i veïnes musulmanes, i/o d'origen àrab i/o magrebí.

Pels motius exposats, i comptant amb els arguments a favor de l'ús del terme, en el meu treball de final de grau utilitzaré la paraula "islamofòbia" adoptant la definició d'Ingrid Ramberg (2004) mostrada anteriorment.

2.1.2 Islamofòbia i jerarquies simbòliques: la construcció de l'altre

Des del punt de vista d'autors com Grosfoguel (2014) per parlar d'islamofòbia no podem obviar el sistema de jerarquies mundials. L'autor esmentat defineix el sistema-món com "occidentalitzat modern/colonial, cristià-cèntric, capitalista/patriarcal" (Grosfoguel, 2006), definició que comporta una anàlisi profunda i complexa. A partir d'aquestes premisses l'autor ha elaborat un estudi enfocat a la islamofòbia com a fenomen present en el context esmentat que no podem ignorar. A continuació mostro idees clau que he considerat interessants sobre què hauríem de tenir també present per identificar i qüestionar la islamofòbia.

L'autor centra la islamofòbia com a estratègia utilitzada al llarg de la història occidental i en l'actualitat, per poder desenvolupar els plans militars, imperials i econòmics globals des dels diferents sistemes històrics; l'imperialisme, el colonialisme i el capitalisme global o neoliberalisme. Exemples recents els trobem en el conflicte bèl·lic d'Afganistan, en què els Estats Units d'Amèrica tenien especial interès en envair aquest país amb finalitats especulatives, el qual es troba en una situació geopolítica estratègica per la proximitat al petroli i al gas del sud d'Àsia (Rashid, 2001). Alguns dels arguments més divulgats pel govern de George Bush va ser la importància d'alliberar la dona musulmana i democratitzar Orient. Per tant, per mitjà de "missions civilitzadores" es disfressaven els interessos reals d'explotació de recursos i del poble afganès. Aquest fet implica construir i difondre estereotips islamòfobs per tots els mitjans possibles per tal de justificar el conflicte, per exemple, a través desvirtuar demagògicament imatges de la resistència del poble a ser explotats. Grosfoguel (2014:92), en referència a aquest aspecte afirma, "es más fácil culpar a los árabes y utilizar argumentos

racistas islamòfobos que examinar críticament la política exterior de Estados Unidos durante los últimos 50 años”.

Ahora, la voluntat d'Occident per actuar sobre Orient es pot explicar per la percepció de superioritat del primer per sobre del segon. Així, en els segles XIV ja s'havien format les jerarquies religiosa/cristiana i paral·lelament la racial/ètnica. D'aquesta manera, Occident es definia i ho segueix fent com a portadors de la ciència, la filosofia, la democràcia, la justícia, la ciutadania, la racionalitat, els drets humans, la neutralitat i l'objectivitat, entre d'altres valors. Aquest fet ha implicat considerar els no-occidentals com a “gent que resa al déu equivocada o sense déu, i que per tant, són racialment inferiors”, propi de l'època imperialista; i més proper als nostres temps, el fet d'anomenar països subdesenvolupats i antidemocràtics (Grosfoguel, 2014).

Per tant, s'ha anat formant l'Occidentalisme o superioritat d'Occident, premisses que han anat definint la identitat i cosmologia hegemòniques. Grosfoguel (2014) en la seva anàlisi també fa èmfasi en la construcció de coneixement a Occident incidint en el racisme i sexisme epistemològics. Anomena el privilegi epistèmic eurocèntric des del qual s'inferioritza la resta d'epistemologies i cosmologies pròpies d'Orient i també les feministes. Per aquests motius, parla de la importància de “descolonitzar” les ciències socials a través de les contribucions de persones teòriques i científiques descoloniales com Enrique Dussel, Angela Davis, Ali Shariati, Boaventura de Sousa Santos, entre d'altres. Aquest fet és destacable perquè a través de l'epistemologia entenem el món de determinada manera, i per tant, si majoritàriament es promou el coneixement occidental, anem orientant els sabers cap aquesta direcció.

Més detingudament, l'autor analitza el cas en què Tariq Ramadan ha estat perseguit³ per tal de negar la seva veu crítica sobre l'occidentalisme, i a l'hora, envers el fonamentalisme islàmic. Ramadan és popular entre els i les joves musulmanes europees i el seu missatge és que es pot ser europea i musulmana al mateix temps. A més, els anima a exercir els seus drets de ciutadania com a europeus i musulmans, i que intervinguin a l'esfera pública reclamant igualtat d'oportunitats i contribuït a la societat. Així, la campanya islamòfoba contra Tariq Ramadan ataca al seu pensament, considerant-lo un doble discurs, com si el fet de ser musulmà i europeu fos incompatible, i titllant-lo de fonamentalista islàmic.

Per tant, entenem que des de la superioritat epistemològica d'Occident es crea l'orientalisme, i per extensió, la imatge de *l'altre* musulmà. L'orientalisme es basa en simplificar l'enorme diversitat del món musulmà en estereotips encarnats per persones i cultures considerades inferiors, congelades en el temps, i en definitiva, com a persones violentes, essencialistes o barbàries (Said, 1990). A l'orientalisme, Orlando Gabriel (2006) hi suma el fenomen de la segregació social, possible causa i alhora conseqüència de la islamofòbia, el qual es relaciona amb el foment d'estereotips:

³ El departament de Homeland Security va prohibir l'entrada de Tariq Ramadan als Estats Units. No obstant això, al gener del 2010 l'administració d'Obama va eliminar aquesta prohibició de seguretat nacional i se li va permetre l'entrada. També, cal destacar que durant els anys en què Sarkozy va ser ministre d'interior a França es va prohibir que Tariq Ramadan parlés a les universitats públiques franceses.

Las personas que permanecen separadas cuentan con pocos canales de comunicación. Exageran fácilmente el grado de diferencia entre los grupos y pronto cunde una interpretación errónea acerca de los fundamentos de esa diferencia. [...] La polarización de las diferencias es una condición necesaria en este proceso de configuración del "otro". (2006:2-4).

Aquesta exageració es pot relacionar amb el que Corina Courtis (2000) anomena hiperexotització, que consisteix en destacar i sobredimensionar les diferències des d'un punt de vista exòtic i pejoratiu. D'aquesta manera, *l'altre* queda ubicat a l'extrem oposat del *nosaltres*. Orlando Gabriel (2006) exposa un exemple d'aquesta distància extrema quan fa referència als discursos que encaren la "civilització occidental" envers "la barbàrie del terrorisme islàmic", de manera que el títol de "terroristes" es relaciona amb *l'altre*, que marca una distància extrema amb els valors civilitzats reconeguts en el *nosaltres*.

Aquesta confrontació possibilita que aflori el que Gema Martín (2012:42-43) anomena la islamofòbia inconscient:

Esos estereotipos (envers els musulmans) se han traducido en sospecha y miedo. [...] En consecuencia, la opinión pública y el sentimiento social se han centrado en la necesidad de adoptar "medidas preventivas" para defenderse de la presencia de musulmanes en "nuestro suelo". [...] Como esos sentimientos se presentan como expresión de patriotismo y autodefensa, las sensibilidades islamófobas que despiertan encuentran legitimación y exculpación social. De ahí que podemos hablar de una islamofobia inconsciente, que no se percibe como discriminación sino como protección y autodefensa.

La islamofòbia inconscient és un aspecte que s'està utilitzant des dels partits d'extrema dreta com a legitimació de la islamofòbia. Alguns exemples els trobem molt propers a nosaltres com poden ser PlataformaXCatalunya, Democracia Nacional, Pegida, Plataforma Vigatana o SOM Catalans. També, a través d'autors i autores tan populars al nostre context com Pilar Rahola (2015) amb el seu llibre "Prou!".

Així, hem pogut contemplar com a partir de la construcció de la identitat de *l'altre*, i els estereotips que se'n deriven, es pretenen justificar les accions capitalistes/post-colonials. A mode de síntesi i amb l'exemple que aporta Orlando Gabriel sobre el mal anomenat "terrorisme islàmic", aquest afegeix: "La guerra (contra el terrorisme) justifica las políticas restrictivas de derechos y libertades civiles y requiere la construcción imaginaria de la amenaza del <otro>" (2006:01).

2.1.3 Possibles conseqüències de la islamofòbia

En aquest apartat ens aproximem a les possibles conseqüències de la islamofòbia per tal de poder reflexionar el perquè és rellevant pensar, idear i actuar envers aquest fenomen des de l'educació social. També, correspon a un dels meus objectius del TFG.

La recerca desenvolupada per Runnymede Trust (1997) proposa quatre conseqüències, que ahora consideren les causes, de la islamofòbia. Així, es considera que el fenomen es manifesta a través de quatre esferes que se solapen, estan connectades i es reforcen. Aquestes són el prejudici, la discriminació, l'exclusió i la violència, les quals van definir-se com a conclusió de la investigació.

Partint de l'apartat anterior, en què senyalàvem la importància de les jerarquies simbòliques, autors com Alfonso García i Juan Sáez (1998) mostren la relació entre les representacions socials d'un grup determinat, en el nostre cas associades a la construcció de *l'altre*, i les conseqüències que es poden derivar del racisme o la islamofòbia. A més, apunten que els prejudicis sobre un grup són traslladats als membres individuals d'aquests grups.

Tenint en compte que a partir dels prejudicis envers *l'altre*, les persones musulmanes es poden concebre com una amenaça (Martín, 2012; Gabriel, 2006), García i Sáez (1998) afirmen que les característiques principals del racisme/islamofòbia no són la hostilitat envers un grup de persones, i per tant les formes de manifestació discriminatòries o excoents, sinó que relacionen la base del racisme amb l'interès per mantenir un *Status Quo*. Aquest es basa en què certes persones gaudeixen d'una sèrie d'avantatges socials que es deriven de la pertinença a un grup determinat.

“La defensa de este sistema pasa fundamentalmente por asegurar la continuidad de este tipo de relaciones privilegiadas.” (Alegret Tejero, 1992:102). Evidentemente, la contrapartida está en la carencia o mayor dificultad de estos grupos diferentes para acceder a los beneficios de que gozan los autóctonos en los diferentes campos sociales (educación, vivienda, salud, trabajo, etc.) y políticos (representación, derechos electorales, etc.). Ahora bien, a su vez, algunos de los autóctonos lo pueden padecer también en función de su ubicación en la estructura de clases, aunque, eso sí, siempre en un peldaño más elevado que los miembros de las minorías racializadas. (García i Sáez, 1998: 83-84).

Per tant, la intolerància a les diferències i als canvis esdevenen objectes orientadors d'una sèrie de comportaments i actituds per mantenir aquest *Status Quo*. Així, el que Runnymede Trust (1997) va identificar com a causes i conseqüències de la islamofòbia, podrien ser considerades els mecanismes per garantir l'estabilitat d'una estructura social determinada basant-se en les imatges estereotipades i diferències culturals.

Com ja he dit anteriorment, un dels mecanismes és la discriminació. Segons Marija Miric (2003) la discriminació és el tracte diferenciat, favorable o desfavorable, a determinades persones i grups socials a causa d'una o més característiques que els són atribuïdes per la societat. És destacable considerar que la intensitat del tracte discriminatori dependrà de més factors que l'atribució envers la creença religiosa o l'origen ètnic, és a dir, aspectes que podríem relacionar amb la islamofòbia. Aquesta concepció té relació amb el context de jerarquies simbòliques comentat anteriorment. Així, tenint en compte aquestes premisses, estem parlant de discriminacions múltiples. Sònia Parella (2000:276) considera que la discriminació múltiple és “la que pateix una persona sobre la base de més de un motiu discriminatorio”. Concretament, l'autora estudia els fenòmens de discriminació múltiple amb dones d'origen extracomunitari i d'un estatus econòmic baix en l'àmbit laboral.

García, A. Et. al (2011), exposen que els processos d'exclusió envers la comunitat musulmana es basen en no deixar participar a les persones a través de pautes simbòliques i normatives en diferents àmbits i situacions. Amnistia Internacional (2012:06) mostra un exemple d'exclusió al seu informe:

Por ejemplo, la legislación y las políticas que restringen el uso de vestimenta y símbolos religiosos o culturales a menudo surten el efecto de excluir del empleo a mujeres musulmanas que dicen manifestar sus valores religiosos, culturales o tradicionales llevando prendas específicas y, por lo tanto, contribuyen indirectamente a su marginación.

Així, destaquen que les situacions de discriminació i exclusió afecten l'exercici dels drets i deures de les persones musulmanes. García i Sáez (1998) consideren aquests i altres processos com a violència, que pot desenvolupar-se de manera més directa o indirecta, així com en intensitats diferents. Els autors afirmen que la violència afecta a qui la provoca i a qui l'exerceix, ja que és a partir d'aquesta que es construeix el que som com a comunitat i individus. Així, per una banda, destaquen la pèrdua de potencials i limitacions per perseguir objectius comunitaris, i per l'altra exposen que comporta que hi hagi persones en situació de marginació o exclusió social. A més, posen èmfasi en el fet que quan el racisme incideix en la manera de pensar i actuar de les persones d'una comunitat, aquest està posant en perill l'esperit crític que permeti discernir entre quins són els motius que estan posant en perill el teixit social i els membres individuals.

En aquesta línia Ignasi Vila (2002) defensa que mecanismes de control social com el racisme, la xenofòbia, i en el nostre cas la islamofòbia, són dispositius per fragmentar la societat en un sistema social i econòmic cada vegada més capitalista, excloent i injust. La segregació es produeix, entre d'altres, si la societat en general a través d'arguments islamòfobs creu que l'amenaça és cultural, i per tant, encarnada en les persones musulmanes o d'origen àrab. Conseqüentment, possiblement no es qüestionarà el sistema neoliberal. Aquest fet el relaciona amb la importància de construir i acollir identitats múltiples per evitar la presumpte "incompetència cultural" que defensa la islamofòbia, i que hem pogut veure reflectit en el cas de Tariq Ramadan (Grosfoguel, 2014). Així, a través del respecte a les identitats múltiples, el "nosaltres" anirà en augment, aspecte necessari perquè les persones desenvolupin el sentiment de pertinença a nivell local, i així es pugui desenvolupar un projecte comú a nivell de comunitat i tenir la capacitat de conviure i respectar les diferències.

En conclusió, observem que els prejudicis, discriminacions, exclusions i violències, que podem considerar les conseqüències de la islamofòbia i que afecten a tota la comunitat, poden interpretar-se com els mecanismes per mantenir l'*Status Quo* i l'estabilitat neoliberal.

2.2 Estudis que evidencien l'existència d'islamofòbia

Un dels objectius del meu TFG s'orienta a identificar estudis que evidencien la islamofòbia a les nostres societats, aspecte prou significatiu si tenim en compte que la meua recerca parteix de l'existència del fenomen. Així, he analitzat quatre informes d'investigacions que han estudiat aquesta qüestió a quatre nivells; europeu, a l'estat espanyol, a Barcelona i a Vic. Respectivament, s'anomenen: "Los musulmanes en la Unión Europea: Discriminación e islamofobia" de Casa Árabe- Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán (2007); "Informe anual de islamofobia en España 2015", de la Plataforma Ciudadana Contra la Islamofobia (2016); "La pràctica religiosa de les comunitats musulmanes de Barcelona: Expressions i problemàtiques", un informe encarregat per l'Ajuntament de Barcelona i de la mà de Alberto López, Martin Lundsteen i Ariadna Solé (2016); "L'estereotip racial en els joves de 3r i 4t d'ESO. Aproximació al seu nexa amb la islamofòbia en un grup d'estudiants de Vic", de Marc Barnolas (2013).

A continuació comento els aspectes comuns que he identificat als quatre informes. Tots coincideixen en què la islamofòbia no és un fenomen nou i afirmen que la seva existència és evident i va en augment arran de les últimes dècades. Tot i això, manifesten que hi ha una dificultat per recollir i obtenir dades sobre aquest afer. A més, apunten que les denúncies envers aquestes situacions són molt baixes, i es posa de manifest la importància de desplegar legislacions específiques per aquests tipus de discriminacions i violència. També, es coincideix en què els partits polítics de dretes i d'extrema dreta també van a l'alça, i recullen que la islamofòbia s'utilitza com un terreny de lluita política.

Un altre fet destacable a nivell general és la percepció dels musulmans, musulmanes i de l'islam com a persones i religió estrangeres. També, s'identifica una "negació" dels i les ciutadanes musulmanes, no només a través d'atacs directes i el discurs d'odi, sinó que també per mitjà de discriminacions en àmbits concrets de la vida quotidiana. Es coincideix en què els àmbits més afectats són el laboral, l'educatiu, i els espais públics, com el carrer o les xarxes socials. L'estudi de Casa Árabe- Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán (2007) també destaca l'àmbit de l'habitatge com un indicador de desigualtats i de segregació social.

A nivell més específic, l'estudi de Casa Árabe- Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán (2007) posa de manifest que hi ha musulmans europeus, especialment els joves, que es troben amb barreres per integrar-se, i es contempla la importància del suport social. També, s'afirma que la islamofòbia, les discriminacions i la marginació social són amenaces greus per la inclusió i cohesió social.

L'informe de la Plataforma Ciudadana Contra la Islamofobia (2016) recull els casos d'islamofòbia que han tingut constància o s'han denunciat directament a la organització, així com els resultats de fer un seguiment als mitjans de comunicació i xarxes socials en el context espanyol. També, recull dades d'informes policials i del Ministeri d'Interior, els quals afirmen que el 40% dels delictes d'odi són envers l'islam i les persones musulmanes. Apunten que la

islamofòbia de gènere⁴ es consolida, i que es detecta una nova tendència relacionada amb la crisi humanitària i la possibilitat d'acollir persones refugiades, així com amb la proliferació del *CiberOdi* a través d'internet.

La recerca d'Alberto López, Martin Lundsteen i Ariadna Solé (2016), posa de manifest que hi ha mitjans de comunicació que fan ús de discursos islamòfobs obertament, i que per tant, contribueixen en la divulgació de la representació social de *l'altre*: es donen debats envers l'islam, gairebé sempre, des d'una perspectiva externa i poc oberta; es desenvolupen notícies que vinculen l'islam amb el terrorisme o que criminalitzen les persones musulmanes; s'identifiquen informacions que no cerquen l'apropament i el coneixement mutu, sinó que s'indueix a la polarització entre occident i l'islam, que es representa des de l'exotisme. També, es detecta un desconeixement sobre els drets de les víctimes davant de situacions discriminatòries; hi ha persones que afirmen desconèixer els mecanismes existents o no hi tenen confiança.

La investigació del Marc Barnolas (2013) m'ha resultat rellevant perquè, per una banda, es situa a la ciutat de Vic, i per l'altra, mostra una aproximació dels pensaments i actituds tan de persones musulmanes com de persones no musulmanes, envers els estereotips racials i islamòfobs. La majoria dels alumnes consideren que els musulmans, en general, tenen estigmes pejoratius associats. Aquests semblen estar força arrelats, i el 32% dels alumnes no musulmans manifesten preocupació davant d'una possible "islamització d'Europa", aspecte que podem relacionar amb la islamofòbia inconscient (Martín, 2012).

⁴ Segons la Plataforma Ciudadana Contra la Islamofobia (2016) la islamofòbia de gènere és un tipus d'islamofòbia exercida en contra de les persones musulmanes en base al seu sexe o gènere. Expliciten que la pateixen majoritàriament les dones, per la visibilitat que els aporta l'ús del hijab. Afirmen que sobre elles recauen prejudicis com que són "sumisas, ignorantes, portadoras de una cultura atrasada"(2016:10). També, s'afirma que la islamofòbia de gènere també afecta als homes, ja que se'ls atribueix que són "machistas en esencia"(2016:10).

3. Treball de camp de la recerca

En aquest bloc de l'informe presento el treball de camp que he dut a terme, per tal de poder respondre la pregunta de recerca, així com aproximar-me als objectius marcats, d'acord amb la metodologia. Primerament, faig una presentació breu de les protagonistes de la investigació: les i els participants a la recerca. També, mostro el procés i les eines de recollida d'informació desenvolupat, i a més, quins aspectes ètics he tingut presents durant aquest. Finalment, explico el procés de categorització i triangulació, i presento els eixos d'anàlisi definitius.

3.1 Les protagonistes de la recerca: les i els participants

A continuació presento les que han estat les protagonistes de la recerca: tres dones i dos homes d'edats diverses. Totes elles tenen en comú que han viscut un procés migratori del Marroc a Espanya. Aquestes premisses es van tenir en compte a l'hora de convidar-les a participar per poder observar possibles continuïtats i discontinuïtats, així com altres fenòmens com la islamofòbia de gènere i estigmes associats a diferents edats. També vaig tenir en compte el fet de conèixer les participants prèviament a la recerca, tenint en compte que la temàtica principal del treball és complexa, molt relacionada amb els simbòlics, i que requereix un mínim de confiança per poder-ne parlar.

La informació que us mostro respon a com elles s'han presentat en base a unes preguntes que els he formulat, i a més, explico com ens vam conèixer, ja que les nostres relacions han estat un element molt important de la recerca.

La **Imane** té 23 anys i néixer a Larache. Va venir a viure a Aiguafreda l'any 2001. Actualment està estudiant el Grau Superior d'Integració Social i treballa d'auxiliar de geriatria a una residència de gent gran al poble on viu. En el seu temps lliure li agrada caminar, córrer, compartir l'estona amb algú mentre prenen alguna cosa, i fer activitats d'aventura, entre d'altres. Amb la Imane ens vam conèixer quan érem a l'escola de primària, tenim amigues en comú i som veïnes del mateix poble. Potser per això, tot i que mai ens havíem conegut en profunditat, tinc la sensació d'estar propera a ella i de tenir força punts en comú.

La **Bassma** va néixer a la ciutat Kasar El Kibir l'any 1982, i va venir a viure aquí l'any 2004. Actualment treballa en el sector de la neteja i té molt d'interès en seguir estudiant. Una de les seves passions és mirar el mar mentre està asseguda a la platja, tan faci fred com calor. La Bassma i jo ens vam conèixer fa tres anys. Al primer curs del grau vaig fer un treball acadèmic del poble marroquí, i per l'exposició oral vaig voler dur dolços marroquins i te per les companyes i companys. Em vaig dirigir a una escola de primària amb l'esperança que alguna dona m'ensenyés a fer aquelles pastes que havia provat durant un viatge al Marroc. La Bassma es va oferir voluntària, i així va ser com em va convidar a casa seva, per fer juntes més de cinquanta dolços. Mentre cuinàvem vam connectar de seguida.

La **Saia** va néixer a Nador i al cap d'uns anys va anar a viure a Melilla. Quan tenia setze anys va començar a cuidar un nen d'una família, i juntament amb aquesta van migrar cap a Màlaga. Després de casar-se va venir a viure a Catalunya. Ella es considera una dona activa i participa en una agrupació de dones. Amb la Saia ens vam conèixer en motiu d'aquest treball, a través d'una coneguda que tenim en comú. Tot i que no havíem parlat, quan vam quedar ens vam reconèixer a simple vista; els nostres rostres ens eren familiars perquè ja havíem coincidit en alguns esdeveniments de la comarca.

Els pares del **Jamal** van emigrar del Marroc a Algèria, on va néixer ell l'any 1962. Quan tenia tretze anys van tornar al Marroc. El Jamal viu a Vic des de l'any 1988, i actualment treballa a l'Hospital General de Vic en l'àmbit de la logística. En el seu temps lliure li agrada fer esport, caminar i jugar a futbol. Vaig conèixer el Jamal fa un any mentre ell era conferenciant en un acte organitzat per Unitat Contra el Feixisme i el Racisme d'Osona a Prats de Lluçanès. El mateix dia vaig acostar-me a ell, agraïda per les seves aportacions i aleshores ja li vaig insinuar que m'interessava molt el tema de la islamofòbia i la situació actual a la nostra comarca. Des d'aquell dia hem coincidit en altres actes, i hem col·laborat per la realització d'altres treballs acadèmics. El Jamal em transmet la voluntat que té per implicar-se i donar un cop de mà en un món divers d'iniciatives.

L'**Ilyas** va néixer a l'octubre del 1992 en un petit poble de la província de Nador. Quan ell tenia vuit anys la seva família va decidir emprendre un procés migratori, i així va ser com va arribar l'any 2000 a Prats de Lluçanès. Actualment està graduat en Psicologia i recentment ha fet un màster de Psicologia Esportiva i Coaching. A més, treballa en l'àmbit de la psicologia familiar. L'Ilyas és aficionat i practicant de l'esport, i concretament és un apassionat del futbol, que ell considera una eina per la inclusió social. Ens vam conèixer a la universitat, un dia que ell exposava les seves pràctiques formatives a Marroc. La nostra relació ha estat molt propera des d'aleshores, i en gran mesura el meu interès per fer visible i denunciar la islamofòbia és deguda a les barreres que ens hem anat trobant tots dos pel camí: un camí ple d'estigmes, judicis, intoleràncies i recels externs, per una banda, i d'afany per superar-los, comprensió i acollida externa, per l'altra.

3.2 Eines de recollida d'informació

L'eina principal ha estat la conversa, i també he comptat amb el diari de camp de les trobades, i amb l'anàlisi documental.

3.2.1 La conversa

Un dels principals motius pels quals vaig escollir la conversa com la principal eina de recollida d'informació, va ser a partir d'entendre que les vivències en un context d'islamofòbia no es poden separar dels contextos de treball, d'experiències mig oblidades, de les relacions que establim amb els altres, entre d'altres múltiples plantejaments. Per això, amb la meua tutora,

vam creure que perquè les participants poguessin expressar les vivències en relació a la islamofòbia, possiblement calia aprofundir en la conversa, i no limitar-nos a fer preguntes sobre el fenomen.

Per això les converses, a més d'una eina de recollida d'informació, ha estat una pràctica d'escolta i acompanyament (Gómez, 2011), perquè la investigadora s'implica des d'una posició menys directiva, i es passa d'un acte informatiu a un acte dialògic: "Si en la conversa intervé l'escolta, també és en la conversa on podem anar aprenent a escoltar a l'altra, per anar alimentant-la i estirant-la, omplint-la de sentit" (Gómez, 2011:117). Per tant, la investigadora té un paper actiu en l'acte comunicatiu, i té la necessitat d'escoltar plenament a l'altre per poder donar joc al discurs, sense limitar-se a recitar unes preguntes prèviament planificades.

Per tant, la conversa és una actitud i eina de recerca fonamentades en la confiança, fet que també ens indueix a la incertesa, perquè "La naturalesa de les converses fa que no es pugui anunciar un únic model exhaustiu de conversa" (Gómez, 2011:462). Per això, degut a la curta durada en què s'estableixen els TFG, en les trobades amb les participants he dut temes i preguntes concretes que han orientat els diàlegs, més semblants en les primeres converses, i més específiques a cada participant a les segones. Per aquest motiu, va ser significatiu comptar amb la mirada global que m'havia aportat el marc teòric de la recerca.

En total s'han pogut desenvolupar nou converses amb les participants; dues amb cada una d'elles, tot i que amb una participant en vam poder fer només una. Tot i això, s'han donat més trobades amb la finalitat de donar sentit a la recerca, aspecte que explicaré a l'apartat següent.

3.2.2 El diari de camp

Després de cada trobada he escrit notes al diari de camp. Tot i que l'estructura era flexible, he procurat poder plasmar aspectes que he percebut i que no es feien explícites amb paraules i l'enregistrament de la conversa, reflexions suscidades a través de la conversa mantinguda, sensacions, entre d'altres. A nivell de continguts, he utilitzat el diari de camp per delimitar els temes principals que havia percebut a la conversa, i així, establir relacions amb el marc teòric i envers la pregunta de recerca i objectius. D'aquesta manera, el diari de camp també ha estat útil per pensar i orientar les següents trobades, amb la mateixa persona o amb les altres.

3.2.3 L'anàlisi documental

Una altra eina de recollida d'informació ha estat l'anàlisi documental. La principal finalitat per utilitzar-la ha estat poder interpretar amb més profunditat les aportacions de les persones participants, esdevenint un complement a les informacions de les converses. Penso que ha estat rellevant utilitzar-la, tenint en compte que el marc teòric de la recerca aporta nocions molt generals sobre la islamofòbia. Així, aquesta eina m'ha permès ajustar-me a les

aportacions de les participants respecte que, considero, ha fet l'anàlisi de la informació més enriquidora.

Concretament, els tipus de documents que he utilitzat a l'anàlisi documental han estat:

- Censos electorals.
- Documents institucionals: lleis i guies estatals.
- Llibres i articles científics: aportacions de conceptes que no estaven presents al marc teòric de la recerca, aportacions de testimonis, i conclusions d'investigacions secundàries.

Cal destacar que l'anàlisi documental m'ha permès accedir a molta informació en poc temps, respecte pel qual valoro positivament l'ús d'informacions secundàries a la meua recerca.

3.3 Procés de recollida d'informació

Un dels primers passos que vaig emprendre en iniciar la recerca, va ser el contacte amb les persones participants: era conscient que sense la seva disposició a col·laborar no podia tirar endavant una investigació basada en relats de vida. Les primeres persones que vaig contactar van ser el Jamal, l'Ilyas, la Bassma i la Imane. Personalment, sobretot a l'inici, em va costar fer el pas de convidar-les a participar a la meua recerca, ja que vaig plantejar-me que explicar les pròpies vivències en relació a un fenomen social com la islamofòbia podia resultar-los difícil o incòmode. També suposava que potser les participants no m'associarien com una persona afectada per la islamofòbia, i per tant, pel que jo podia representar, els suposés una distància que els impedís voler compartir amb mi la seva experiència.

Aquests primers temors els vaig convertir en el tacte i la cura que he intentat mantenir durant tota la recerca. D'aquesta manera, vaig proposar a les participants fer una primera trobada individual per tal d'explicar-los detalladament en què consistiria la recerca, quines serien les seves implicacions i quins objectius d'investigació m'havia marcat, per una banda. Per l'altra, els vaig donar l'espai per poder atendre els seus dubtes i inquietuds, i els vaig fer saber que per mi era prioritari que es sentissin bé i respectades per sobre dels objectius de la meua recerca. A més, els vaig transmetre que podien decidir si participar o no després de la informació rebuda, i que no m'ho havien de fer saber a la mateixa primera trobada. L'Ilyas, la Imane i el Jamal van acceptar participar el mateix dia, mentre que amb la Bassma no vam poder quedar presencialment, i via mòbil va expressar-me que no volia participar en la recerca.

Posteriorment a la primera trobada, vaig proposar a les participants fer-ne una segona, en què iniciàrem les converses. Per cada una d'elles em vaig preparar un guió informal que m'orientava envers les informacions sobre l'estat de la recerca que havia de transmetre a les participants, els temes que proposaria per dialogar i algunes preguntes concretes, així com detalls per fer el tancament. En totes les converses vaig demanar la possibilitat d'enregistrar-les amb la gravadora per poder transcriure i analitzar la informació, i totes les participants van

estar-hi d'acord. A més, com he esmentat anteriorment, escrivia notes de camp després de cada trobada.

Cal destacar que el fet d'haver elaborat provisionalment el marc teòric va esdevenir un suport significatiu al moment de mantenir les converses. Mentre desenvolupava la primera ronda de trobades, cercava el contacte amb dones que volguessin participar; una dona que conec no va acceptar i amb una altra haguéssim requerit suport lingüístic. Així, vaig cercar un nou contacte a una agrupació de dones, ja que conec una dona que en forma part. És així com vaig conèixer la Saia. Li vaig proposar fer una primera trobada per poder-li explicar la recerca i convidar-la a participar, com ja havia fet amb les altres persones. Ella va interpretar que directament li faria una entrevista el primer dia que ens veiem. Per això, vam improvisar i vam dialogar envers temes que havien sortit a les converses amb les altres participants, o que relacionava amb el marc teòric.

Posteriorment, vaig proposar fer una tercera ronda de trobades amb les participants. En aquests moments la Saia i jo no vam poder quedar, i ella em va informar que preferia no continuar amb la recerca, però que podia utilitzar la informació de la primera trobada. Amb pocs dies de diferència la Bassma em va escriure un missatge en què em deia "Ara estic preparada". El seu gest va resultar-me sorprenent i significatiu, ja que vaig interpretar que la Bassma potser havia fet un procés personal que la va dur a voler compartir les seves vivències i experiències. Així, el primer dia que vam quedar ja vam enregistrar la conversa, per motius de tempo de la recerca i perquè vam considerar que la Bassma ja tenia la informació prèvia.

El fet d'haver transcrit les primeres converses i elaborat notes de camp va ser pertinent per encarar la tercera ronda de trobades, ja que el diari de camp va esdevenir un element orientador força rellevant. A través d'aquestes vaig poder prendre decisions, tals com: fomentar que les participants expliquessin les estratègies utilitzades davant de situacions discriminatòries, i promoure que anessin més enllà de la descripció dels fets, incidint en les reflexions que els provocaven certes vivències. Aquests fets van esdevenir rellevants perquè durant la recerca m'ha preocupat que la meua manera d'expressar victimitzés les participants pel fet de viure les situacions que m'explicaven. Tot i que elles no ho feien amb un to victimista, m'he plantejat força com articular la meua escriptura per no transmetre el contrari, tenint en compte que la islamofòbia hi és present i té conseqüències en les seves vides.

Alhora, també va ser significatiu llegir recerques biogràfico-narratives per captar maneres de fer que podria posar en joc mentre mantenia les converses. Per exemple, vaig procurar introduir preguntes encaminades a dialogar sobre moments significatius, i vaig promoure que contextualitzessin més les situacions que m'explicaven.

Els espais en què ens hem trobat han estat ben diversos: a casa d'algunes de les participants, i majoritàriament pels bars de Vic i rodalies, en un ambient distès i relaxat, en unes ocasions més que d'altres, bé pel tema que ens ocupava i altres implícits de les relacions personals que les fan úniques.

Quan vam acabar la tercera ronda de trobades vaig transcriure les darreres converses, i vaig començar el procés d'anàlisi que comentaré a l'apartat següent. Durant aquest procés va ser

quan vaig fer recerca de fonts documentals per complementar les aportacions de les participants.

Seguidament, vaig dur a terme una quarta ronda de trobades en què vaig fer el retorn de la informació analitzada, per tal que les participants tinguessin la llibertat de poder-me proposar canvis, sobretot relacionats amb la informació que es referia a elles. D'aquesta manera, volia fomentar que les participants es sentissin còmodes amb la recerca i la percebessin com un canal de comunicació possible. També considero que tenia sentit fer una devolució de la informació amb possibilitat de modificacions pel procés que havíem anat seguint, en què la transparència havia estat un element rellevant. Gràcies a aquesta acció, es van poder fer canvis que s'ajustaven més al que les participants volien transmetre amb dels seus relats.

Finalment, es preveu fer una devolució de la recerca acabada a les participants.

3.3.1 Aspectes ètics de la recerca

Tot i que els aspectes ètics que s'han mantingut a la recerca han sortit darrerament de manera implícita, en aquest apartat en faig un recull explícit perquè considero que han esdevingut elements molt rellevants de la recerca i han definit maneres de fer i estar com a investigadora.

Primerament, vull destacar que, tal com vaig transmetre a les i els participants, per mi ha estat primordial mantenir el seu benestar i la nostra relació. Aquest aspecte es reflecteix, per exemple, en la decisió que he pres de no adjuntar les transcripcions de les converses, perquè vam arribar a aquest acord amb les participants, mentre introduïem la incomoditat de tenir una gravadora enregistrant les nostres converses. Així, he volgut mantenir la privacitat d'aquestes. De la mateixa manera, he decidit no exposar el meu diari de camp, un recull molt personal en què he expressat els meus pensaments i sensacions. Tot i això, a l'anàlisi de la informació hi consten fragments d'ambdues eines de recollida d'informació.

En relació a la privacitat, he demanat a cada una de les i els participants si podia fer ús del seu nom en l'informe del TFG. De les cinc persones participants, dues han preferit l'ús de pseudònim, que han escollit. Des de l'inici de la recerca els vaig destacar que era possible fer ús de l'anonimat i aquesta ha estat una decisió que he anat recordant al llarg del procés i que hem tancat quan arribàvem al final d'aquest.

També he fomentat que les participants fossin conscients de les diferents fases que passava la recerca i de les decisions que anava prenent, per tant, he mantingut la transparència en la investigació. Les pràctiques destinades a aquesta finalitat van des d'explicar-los els processos de recerca mentre fèiem les trobades, a donar espais conscientment perquè poguessin expressar dubtes o inquietuds. A partir d'aquestes premisses, sempre s'ha demanat el consentiment a les participants per fer passos endavant.

3.4 Procés de definició de les categories i triangulació de la informació

Per tal de respondre la pregunta de recerca i analitzar les converses mantingudes, vaig elaborar un seguit de categories. Per dissenyar-les em vaig basar en el contingut de les converses i del marc teòric de la recerca.

Inicialment, vaig establir sis categories d'anàlisi:

- Els prejudicis
- Els àmbits de discriminació i situacions de violència
- Les relacions personals
- Els processos de migració i acollida
- Islamofòbia i processos invisibles
- Com afronten el problema: implicacions

Així doncs, vaig iniciar el procés d'anàlisi en base a aquestes categories principals. No obstant això, em vaig adonar que el contingut de l'anàlisi se m'expandia, tenia massa informació. Per això, després d'haver fet una primera anàlisi, vaig decidir reduir el nombre de categories a quatre eixos temàtics, que inclourien el contingut de les inicials. Així, vaig definir les categories clau amb els seus respectius temes, els quals giren al voltant de com les persones participants viuen en un context d'islamofòbia. A continuació, presento els eixos d'anàlisi establerts.

Eix 1: Prejudicis i generalitzacions: *l'altre*

Les construccions socials envers les persones musulmanes ha estat un element important de la recerca, ja que tenen un paper fonamental en la islamofòbia. També ha estat un tema recurrent al marc teòric i a les converses mantingudes. Com que és una categoria complexa vaig escollir tres temes per analitzar amb més profunditat: les generalitzacions, els prejudicis i els estigmes concrets que perceben les participants, i els processos de trencament amb el simbòlic. En aquest eix s'ha inclòs contingut d'una de les categories inicials: les relacions personals.

Eix 2: Àmbits de discriminació i situacions de violència

Aquesta categoria reuneix les situacions discriminatòries i violentes que m'han explicat les participants, les quals he classificat en diferents àmbits de la vida d'una persona perquè ens orienten a respondre la pregunta de recerca. A més, al marc teòric s'ha fet una aproximació a les possibles conseqüències de la islamofòbia, i s'han pogut veure exemples concrets en els estudis analitzats. Els àmbits seleccionats dins d'aquesta categoria van ser: l'educatiu, el laboral, els espais públics i la pràctica religiosa.

Eix 3: Islamofòbia i processos invisibles

Aquest eix, el més abstracte de l'anàlisi, reuneix informació sobre plantejaments, interrogants, hipòtesis i demás processos que desenvolupen les participants, i que tenen relació amb com viuen en un context d'islamofòbia. Considero que aquesta categoria és rellevant a la recerca, ja

que es fa un pas més de les situacions concretes i ens obre les portes a comprendre a les participants amb més profunditat. A més, s'han trobat punts en comú amb el marc teòric. Aquesta categoria també es desplega en subtemes: interrogants envers quin és el motiu de discriminació, les percepcions envers el manteniment de l'*Status Quo* i sentir-se qüestionats, les identitats múltiples i els processos d'acollida. En aquest eix s'ha inclòs contingut de dues categories inicials: les relacions personals i els processos de migració i acollida.

Eix 4: Estratègies

Aquesta darrera categoria reuneix les informacions relacionades amb com les participants afronten la islamofòbia. Penso que aquesta categoria és important perquè situa les participants en un pla actiu, no victimitzador, enfront un fenomen que les ha pogut afectar. A més, considero que també ens aporta informació sobre com viuen en un context d'islamofòbia. Un tema que s'ha aportat a través de l'anàlisi documental ha estat el de la resiliència, el qual s'ha posat en relació amb les informacions de les participants.

Per tal de triangular la informació he tingut en compte les aportacions de les converses segons les categories dissenyades amb els respectius temes, i mantenint un diàleg constant amb el marc teòric, les aportacions de l'anàlisi documental, i les reflexions i demés informacions del diari de camp. D'aquesta manera he pogut desenvolupar i narrar l'anàlisi que us presento tot seguit.

4. Anàlisi de la informació

A continuació mostro l'anàlisi de la informació, els eixos de la qual s'han presentat a l'apartat anterior.

4.1 Prejudicis i generalitzacions: l'altre

La referència a les construccions socials de les persones musulmanes i/o marroquines ha aparegut en diversos moments: mentre m'explicaven experiències concretes en què s'havien sentit discriminades o violentades; en les sensacions i plantejaments quotidians; en l'impacte en les relacions amb altres persones, entre d'altres. Per tant, podem interpretar que els prejudicis i les generalitzacions tenen un paper fonamental en la islamofòbia, i més concretament, com feia referència l'informe de Runnymede Trust (1997), signifiquen una esfera que es manté en relació amb les altres: la discriminació, la violència i l'exclusió, esdevenint causa i alhora conseqüència de la islamofòbia.

He agrupat les aportacions en subapartats d'aquest eix: generalitzacions, prejudicis i estigmes concrets, i trencament amb el simbòlic.

4.1.1 Generalitzacions

Les participants identifiquen que l'existència de prejudicis i estigmes envers la comunitat musulmana repercuteix en processos de generalització, aspecte que les afecta personalment. És a dir, els prejudicis emeten significats envers un grup de persones determinat i es traslladen als membres individuals d'aquest (García i Sáez, 1998).

El Jamal ha fet referència a com el comportament d'una persona musulmana pot afectar a tota la comunitat musulmana, és a dir, que es poden produir processos de generalització. A més, identifica que aquests processos es poden donar per una manca de contacte entre persones que es poden considerar de comunitats culturals diferents.

A mi si per exemple un català em fa una putada no diré que tots els catalans són així, però també perquè conec persones que no són així. Jo puc dir-ho de la persona que m'ho ha fet, però no puc dir de tot. [...] hi ha gent que un marroquí li ha fet alguna cosa i ja diu que tots els marroquins són iguals. També perquè estan lluny. (Jamal, segona trobada)⁵.

Segons Orlando Gabriel (2006), la separació entre persones és una condició necessària pels processos de construcció social envers l'altre, tal com identifica el Jamal. Aquest fet, però, contrasta amb el fet que coneix persones catalanes que no es comporten de la manera pejorativa que identifica, fet que desmunta els processos de generalització.

⁵ S'ha procurat transcriure les converses tal com es van expressar els i les participants.

La Bassma també fa referència a aquests aspectes, però podem interpretar que posa més èmfasi en la responsabilitat que poden tenir les persones musulmanes a l'hora de desenvolupar uns comportaments concrets i que poden afectar a la resta de la comunitat musulmana. Aquest aspecte li provoca unes sensacions concretes que podem interpretar com una possible reacció davant del fet de ser generalitzada.

Jo em dóna ràbia que hi hagi gent musulmana o gent marroquins que entenguin malament les coses i facin, no sé. Per exemple, si tu coneixes una altra Bassma que fa malament, diràs mira com són...[...] Em dóna ràbia que un malament i llavors tots nosaltres també malament. [...] em dóna ràbia perquè no és tothom, no som iguals, i cadascú pensa i cadascú... (Bassma, primera trobada).

La Imane percep que s'atribueixen causes culturals generalitzables a certs comportaments, sense tenir en compte les seves condicions econòmiques: "Són gent en situacions molt xungues, i tot i així pensen que és la cultura nostra que els fa comportar així." (Imane, segona trobada).

També, fa referència a que, en general, els estigmes associats a la comunitat musulmana són pejoratius, mentre que els associats a la comunitat que podríem considerar "d'acollida" són positius. Aquest aspecte el podem relacionar amb el que Corina Courtis (2000) anomena hiperexotització, procés pel qual s'emfatitza la diferència en termes d'exotisme, generalment amb aspectes pejoratius associats, de manera que *l'altre* pren una gran distància envers el *nosaltres*.

Ens posen tots al mateix sac, però al mateix sac de lo dolent, eh? Lo bo sou vosaltres, saps? A més a una època amb terrorisme i tot, jo va haver un moment que no podia mirar les redes sociales, o sigui esque m'encenia d'una manera... allò de sortir a fora i dir esque no sé amb què em puc trobar. (Imane, tercera trobada).

Com podem observar, la Imane relaciona el terrorisme mal anomenat islàmic com un aspecte que pot ser generalitzable envers la comunitat musulmana, i de fet, amb totes les participants hem conversat sobre aquesta relació. A més, ella manifesta el temor a ser identificada amb aquest afer i que això li pugui dur conseqüències "al sortir a fora". En relació a això, amb el Jamal vam parlar d'una "mesura preventiva" que s'està portant a terme actualment als centres d'educació formal: les formacions al professorat per detectar "l'integrisme islàmic" als alumnes. Són sessions que desenvolupen els mossos d'esquadra i semblen ser un bon exemple d'islamofòbia inconscient (Martín, 2012), ja que s'entén que és necessari adoptar "mesures preventives" per defensar-se de possibles amenaces, que en aquest cas estarien encarnades en alumnes de primària i secundària.

Els diuen que jo el que vull fer és prevenir, vol dir si hi ha una cosa s'ha d'avisar a la policia, o sigui imagina't. O sigui si nens juguen i diuen alguna cosa, ja està? O una nena que a l'ESO, 4t d'ESO no tenia vel i a 1r de batxillerat s'ha posat vel, vol dir un signe d'integrisme això? Jo vaig dir-li a la mestra que mira això és ridícul el que esteu fent. (Jamal, tercera trobada).

Veiem que el Jamal titlla la mesura de ridícula, potser perquè aquesta basa les accions en prejudicis islamòfobs. Penso que hauríem de destacar que aquests actes generalitzen a

l'alumnat d'origen marroquí i/o de confessió musulmana, de manera que el professorat pot desenvolupar pensaments estigmatitzadors que el predisposi a projectar imatges pejoratives als i a les alumnes.

Per acabar, mostro el que la Imane ha expressat i que podem relacionar amb un dels indicadors d'islamofòbia que fan referència Runnymede Trust (1997) al seu informe: concebre el món islàmic com a homogeni, ignorant tota la seva diversitat (vegeu annex). Ella manifesta que dins de les comunitats marroquines coexisteixen diverses realitats, com les de les persones amazigues i les àrabs, i ella s'identifica amb les segones. A més, es contempla com assumeix haver tingut prejudicis envers les persones amazigues.

A mi sempre m'han dit que els àrabs som més oberts i els amazics més tancats. Això és entre nosaltres també. [...] jo també tinc prejudicis amb els amazics, i quan vaig anar a fer el grau mig ja anava tancada amb aquesta idea, i de fet sentia que em miraven diferent. (Imane, tercera trobada).

4.1.2 Prejudicis i estigmes concrets

Amb les persones participants hem pogut parlar d'aquells prejudicis que perceben que se'ls atribueix i que podem considerar islamòfobs. Aquest fet ha estat molt vinculat amb el que creuen que són elements que predisposen a les persones a mantenir unes actituds i comportaments determinats (García i Sáez, 1998).

Els prejudicis i estigmes manifestats han estat nombrosos, i relacionats amb diferents aspectes: associats a determinats símbols; amb el gènere; vinculats a l'educació, en què es percep que l'alumnat de famílies d'origen immigrant fan baixar el nivell acadèmic, o que les famílies no donen valor a l'educació formal. També, s'han donat estigmes relacionats amb la immigració i amb el classisme, al·legant que se'ls percep com a persones "pobres" des del punt de vista econòmic i /o d'higiene. A continuació exposo els prejudicis i estigmes que han fet referència amb més intensitat.

Un dels temes més recurrents ha estat el hijab. Totes les participants coincideixen en què el vel esdevé un símbol carregat de prejudicis.

Creamos una guerra, te ven con pañuelo te ven como otra, esto es una guerra, no es una mala persona, es una cosa de la religión. Aquí por ejemplo el día 24 nadie lo va a quitar, porque es navidad, como semana santa. Esto es mi religión, porque me gusta también, no soy mala. (Saia, primera trobada).

En la seva aportació podem interpretar que la Saia concep que l'ús del hijab pot esdevenir conflictiu envers les persones que no el toleren. També, compara aquest fet amb símbols d'una altra religió, i exposa com aquesta situació, el fet de celebrar el nadal, no provoca conflictes. Per mi és significatiu que expressi "no soy mala" per dur el vel, ja que manifesta clarament la seva renúncia al prejudici que percep que se li atorga a través de la seva vestimenta.

Aquests possibles conflictes també són identificats per les altres participants.

La meua dona fins ara no portava vel. Ella ha notat el canvi en posar-se'l, es troba gent que coneix i ara li fan unes mirades i això i ella diu: "què he fet?". [...] La cultura ha menjat el cap de que això és perillós. (Jamal, segona trobada).

Veiem com el Jamal relaciona aquest aparent conflicte amb les construccions socials que s'han desenvolupat envers l'ús del hijab. La Imane també ho identifica i reconeix la diferència entre dur el hijab o no. En el seu cas actualment no en porta i manifesta:

M'agradaria provar un dia per aquí el poble posar-me el vel i veure la diferència, fins i tot de les meves pròpies amigues, eh? I a la feina... m'encantaria un dia. És tenir molt valor, però "bua" si canviaria eh... les mirades, tot, tot, tot. (Imane, segona trobada).

Penso que és interessant el matís que la Imane introdueix; el fet de concebre que possiblement persones que la coneixen i són properes a ella canviarien de percepció, evidenciant que al vel se li atorguen uns significats força consolidats.

També, en les converses han sorgit altres símbols que es vinculen amb prejudicis. Mentre que el vel s'identifica com l'objecte principal de prejudicis més recurrent envers les dones, en el cas dels homes es fa referència a la barba, la jilaba i les faccions facials.

Cal destacar que les participants identifiquen que els símbols que s'atorguen a homes i dones tenen significats diferents, i sovint s'expressa un estat d'agreujament en el tracte que reben les dones per l'ús del hijab. D'aquesta manera, podem identificar possibles relacions amb el que es coneix com a islamofòbia de gènere (Plataforma Ciutadana Contra la Islamofòbia, 2016). La Imane exemplifica aquesta qüestió:

Montse: i de cara també, o sigui, com perceben la gent un noi i una noia?

Imane: Ja perquè no porta el vel ell! Ell no porta... no sé, aviam la jilaba perquè la porten els grans però no sé... [...] Però sí que ho veig diferent per el vel, eh, t'ho juro. Esque el vel és el gran problema. (Imane, segona trobada).

En relació als estereotips associats al gènere, i sense perdre de vista la visió global de jerarquies simbòliques (Grosfoguel, 2014), en què també podríem incloure l'edat com un factor, amb les participants hem parlat del rol social que s'atorga a homes i dones musulmanes.

En temes acadèmics, per exemple, nois i noies és diferent, perquè normalment les noies tenen el perfil aquest, que diuen ells i està mal dit, que m'hi vaig trobar al TFG, diuen que tenen un perfil més submís, són més tranquil·les, fan més cas[...] i això als nois no els hi veuen, els donen més per perduts. [...] Ara si veus un grup de nanos marroquins de 14, 15, 16 anys pues segur que els ve a la ment que són els típics liantes, que no sé què, que estan allà, que roben, que la lien parda, que trenquen coses... casi segur. (Ilyas, tercera trobada).

També, vam fer referència a l'expressió "moro", paraula que les persones participants la conceben com quelcom pejoratiu.

A nosaltres a la majoria ens veuen com els malotes de la pel·lícula. El típic moro, per exemple, moro és una persona que no té dret ni destí ni té res, és com un animal, i aquesta paraula és més aviat despectiva. (Ilyas, tercera trobada).

Sembla que per l'Ilyas el concepte de "moro" recull els significats del que hem anomenat com orientalisme (Said, 1990). En relació a això, la Bassma expressa que entén que les persones tinguin por de les persones musulmanes, per la imatge desvirtuada que es promou als mitjans de comunicació:

És normal que agafin por, perquè com jo, ells també volen viure en pau amb els seus fills. I si se'ls ensenya que els àrabs, musulmans fan això i ells volen viure en pau. [...] Però, saps, et diré una cosa... la tele a vegades diu el que vol. (Bassma, primera trobada).

En el marc de la meua recerca aquesta aportació esdevé molt rellevant perquè podem interpretar com a través de promoure la islamofòbia, en aquest cas a través dels mitjans, es pot dificultar la construcció de projectes i finalitats comunes a nivell de comunitat (Vila, 2002).

4.1.3 Processos de trencament amb el simbòlic

"No sembles mora"(Imane, segona trobada). Aquesta expressió és la que ha escoltat la Imane al llarg de la seva vida.

Estava fent pràctiques en un centre de persones amb discapacitat i em deien "tu no eres mora" i li deia "¿por qué no soy mora?" i un em deia "porque las moras hacen peste, no se duchan y no se visten así como tú, tu llevas una sudadera Puma y eso vale dinero". (Imane, segona trobada).

En aquestes línies veiem com la persona amb qui conversava la Imane verbalitza clarament un seguit d'idees pròpies d'una construcció social basada en les jerarquies simbòliques (Grosfoguel, 2014), per mitjà de les quals s'ha ideat la imatge de *l'altre*; en aquest cas podem contemplar la influència del classisme. Aquesta representació, però, fa posar en dubte que la Imane sigui marroquina, i no al revés, ja que algunes de les seves característiques associades mostren incoherències respecte a les aparences de la Imane. També, durant les converses han anat sortint altres situacions:

Imane: Em diuen que per la forma de parlar, de vestir-te, la llibertat que tens... sembles més latina, així cubana per la pell i els cabells, que marroquina. Hi ha gent que no vol ser amic de marroquins, i n'hi ha que es sorprenen quan els dic que ho sóc.

Montse: i tu com et sents davant d'això?

Imane: abans quan era més joveneta em sentia bé, com més adaptada, no sé, més guai. Esque no li donava al bombo... jo volia ser amiga de tothom i ja està. (Imane, segona trobada).

Novament observem les incoherències entre la imatge de *l'altre* i la Imane, i com les persones que li expressen aquests comentaris fan hipòtesis sobre els seus orígens. També, penso que és interessant contemplar com la Imane podia acceptar el fet d'escoltar que no semblava

marroquina, que podem interpretar com un rebuig a l'estigma que se li atribuïa i una cerca de l'acceptació dels altres, aspecte que comentarem més endavant en aquesta anàlisi.

Així, podem interpretar que es donen situacions de controvèrsia quan s'esbrina que una persona no correspon al procés de cosificació de l'*altre*. També, contemplem com a través dels prejudicis queden moltes realitats invisibilitzades⁶, possiblement per aquest motiu hi ha persones que, com la Bassma o el Jamal, pensen que és necessari que les persones es puguin conèixer.

Quan ignores una cosa, la desconeixes, tens una visió que no tot és positiu. Ho veus amb el teu punt de vista tot. Però quan ho vius, ho coneixes, ho vas entenent. (Jamal, segona trobada).

En les seves paraules també contemplem el fet de jutjar o prejutjar des de fora, des d'un punt de vista etnocèntric. Tot i aquesta necessitat de trencar amb els prejudicis la Bassma percep que no és un camí fàcil: "Tu sempre ets la mora. Tu sempre la mora, els que han vingut aquí, els de fora." (Bassma, primera trobada).

4.2 Àmbits de discriminació i situacions de violència

Seguint el fil de l'eix anterior, i coincidint amb les esferes d'islamofòbia de Runnymede Trust (1997), a continuació exposo algunes de les situacions que han sortit de les participants. Totes les experiències les han relacionat amb el fet de ser marroquí o marroquina, musulmà o musulmana, tot i el dubte gairebé sempre present de si aquest és realment el motiu de discriminació.

4.2.1 Àmbit educatiu

La Bassma, la Saia, l'Ilyas i la Imane m'han explicat experiències de tracte discriminatori i violent als seus fills i filles o bé viscuts en primera persona en aquest àmbit.

Les vivències de la Bassma amb la seva filla i les de la Imane tenen punts en comú; es donen actes violents directes i, sovint, perceben que són normalitzats pel professorat, i la resta de l'alumnat.

Imane: Recordo empentes, i recordo qui és. [...] Esque no volia tornar-hi, no volia anar al cole, perquè era com algo... "pff", cole saps... algo terrible. [...] T'ho juro sortíem juntes (amb la seva germana) i ens escopien. [...]

Montse: i això els profes com ho gestionaven? Hi feien algo?

⁶ Sobre l'impacte de ser invisibilitzada, la Imane explica que una amiga seva sovint escriu a la premsa: "*Ha arribat a escriure en el periodico per desafogar-se, quatre vegades, de títol era com <el velo es un trozo de tela> o no sé. [...] Per desafogar-se d'alguna manera i perquè l'escoltin d'una manera perquè ningú l'escolta, saps. És com porque llevo velo no... o sea tengo derecho a hablar, tengo derecho a que me escuchen, saps.*" (Imane, segona trobada).

Imane: gens... esque gens... parlaven amb mi i me germana, després tornàvem a classe i no sé si els deien algo als altres. El dia següent tornava a passar el mateix. [...] lo de “mora de mierda”, “vete a tu país”, lo de “no nos toques”, sabes, que “contaminas”, “imant de la nevera, que nombre más raro tienes”... Això a primària i secundària. [...]

Montse: o sigui, es normalitzava a fondo, no?

Imane: si si, molt. Sols li deien va bien en la assignatura, va mal en la assignatura, o la cridaven quan no anava bé, saps? Era com bueno hablad con ella en castellano en casa porque no va bien con la lengua y no se relaciona. (Imane, segona trobada).

En el cas de la Saia, ens relata experiències que ha viscut el seu fill de 10 anys:

Sabes un día, mi hijo me dijo “¿mamá soy marroquí o catalán?” y le pregunté porque. Me dijo “porque un amigo mío me ha dicho que soy marroquí y por eso no puedes jugar a futbol”. (Saia, primera trobada).

Per tant, observem que des de l'escola es donen processos de discriminació entre els i les alumnes; s'estableixen relacions de poder. A més, es pot interpretar que els estigmes ja són presents en edats primerenques.

Un altre tema molt recurrent a les converses ha estat el de les expectatives del professorat envers l'alumnat musulmà i/o marroquí i els processos d'orientació formativa. En especial l'Ilyas hi ha fet molta referència.

Ilyas: Les expectatives cap a l'estudiant que és noi son molt dolentes, a vegades els donen per perduts, i entenc que dins de la complexitat de poder dir algo semblant a això, en general, que no sempre, s'aturen poc a comprendre què està passant a aquell alumne. És com... podríem dir un noi ceba. [...] La tens allà assentada, que no la coneixes fins que li vas traient les capes. I n'hi ha que mai li van traient les capes, sinó que el veuen com un... bueno no el veuen com el Mohammed, el veuen com el nen que la lia a la classe i molesta... fin. [...] Si vas a un lloc on et fan sentir malament, o et sents inferior, doncs ja no et ve de gust anar-hi, i quan ells, molts, tenen la oportunitat de ja no anar-hi, doncs ja no hi tornen. Perquè per anar a un lloc on et tractin, que no et sents a gust, o diferent pues ja no hi va, perquè és un patiment cada dia, o potser ja t'ho agafes com a algo normal fins que... pues no hi vaic i ja està. [...] Quan vaig arribar a 4t d'ESO, per exemple, et donen un informe dient de... bueno, recomanan-te què estudiar i què no. I les expectatives... bueno, et posava o un grau mig o anar a treballar. I ningú, per exemple, creia en les meves possibilitats, segurament per ser marroquí perquè aleshores cap marroquí havia fet el batxillerat allà a Prats. (Ilyas, segona trobada).

La Imane també comenta que el batxillerat no se li va plantejar com una opció possible, i afegeix que mentre es plantejava què podia estudiar, cercava un àmbit laboral en què fos acceptada. “Si faig això m'acceptaran? Diran que sóc marroquina no se que... si faig lo altre...” (Imane, tercera trobada).

Les participants també coincideixen en què sovint des dels centres educatius s'infravaloren les capacitats de la família envers l'educació dels seus fills, i a més, perceben que es dona poca importància a les seves necessitats i demandes⁷.

⁷ L'Ilyas comenta al respecte:

Un altre tema molt recurrent ha estat l'atenció a la diversitat cultural i religiosa als centres educatius. La Saia i la Imane han coincidit amb la dificultat per gestionar menús halal a les escoles, aspecte que es tradueix amb una manca de sensibilitat, poc respecte, desinformació i mentides envers les l'alumnat i les famílies.

Tocaven lleties, lleties amb una mica de, salsitxa poseu? Pues ho veiem, esque ho veiem, i et treien la raó, estava jo a la fila, pel darrera i veien com venia jo, o les tres marroquines i veiem com estaven posant en una bandeja i traient la salsitxa i llavors t'ho posaven al plat i et deien este es el vuestro, saps? [...] o per exemple, amb botifarres! Ens deien que eren de pollastre i era... (Imane, segona trobada).

Quan parlem d'atenció a la diversitat cultural i religiosa també podem fer referència a festivitats. Concretament, la Imane ens parla de la incapacitat de la seva professora d'educació física per adaptar les activitats proposades en època de Ramadà.

Ella em deia pues porque haces el Ramadan? Quina culpa tinc jo perquè tu facis el Ramadà? Has de fer el test de Cooper. I jo pues em moria. [...] Això ho comentava amb la meva tutora i sempre em deia "ja ho parlarem" i em va dir si el dia del test de Cooper no fes Ramadà i recuperar-lo un altre dia. Elles era com si fos jo que havia de fer l'esforç, com solucionar-ho jo. No em deien doncs quan estiguis menjant fem el test de Cooper o fem un altre tipus de prova, no no. (Imane, segona trobada).

Aquest aspecte en concret, així com d'altres que afecten a les vides de les persones musulmanes a Espanya, ja van ser regulades per l'Acord de Cooperació de l'Estat amb la Comissió Islàmica de España l'any 1992, en què s'indica que les activitats docents s'hauran de programar i adaptar respectant les festivitats de les diverses confessions (Ley 26/1992). Pel que veiem, més d'una dècada després les aplicacions pràctiques encara no havien arribat a l'institut de la Imane, de manera que se li derivava la responsabilitat de gestionar-ho.

4.2.2 Àmbit laboral

L'aspecte en què han coincidit més els i les participants en el marc de la feina ha estat la dificultat per accedir a un lloc de treball. Els motius que perceben estan, bàsicament, relacionats amb els prejudicis que he esmentat anteriorment al primer eix d'aquesta anàlisi i no pas per les seves capacitats o nivell formatiu: situacions relacionades amb l'ús del hijab, amb el seu nom i fotografia al currículum vitae, entre d'altres. La Imane va explicar-me una situació que va viure la seva mare per accedir a un lloc de treball.

"En l'àmbit educatiu hi ha despreci per les famílies i els fills. El veuen com ho diria... un col·lectiu vulnerable cap a l'educació, i conflictiu. [...] Diuen que les famílies no s'involucren en l'educació i el problema sempre el donen a això.[...] A casa meva han donat molta importància a l'educació, sinó no suposo que hagués seguit estudiant. Malgrat les expectatives que tenia d'alguns professors si no hagués sigut pel suport tant fort de la meva família i esforç doncs..." (Ilyas, tercera trobada).

En aquesta aportació contemplem com l'Ilyas relaciona els estigmes envers les famílies i com es trenquen en el cas de la seva experiència. També, veiem com torna a fer referència a les expectatives que tenia, quelcom que possiblement ha estat significatiu per ell.

En una fàbrica de Centelles li van dir: “te quitas el velo o no entras”. T’ho juro, aquesta fàbrica **** que ara l’odia. T’ho juro, es va haver de treure el vel, que li va costar... a més a veure, el cabell no el portava bé, no sé amb una cua i ja està, i li van dir des de tallat el cabell bé, emm... [...] T’ho juro, t’ho juro, i ara aquelles fotos que té és com que no las vea nadie, saps. Talla’t el cabell bé, ves a la pelu perquè... això li deia la meva tieta també, perquè “sinó no te aceptaran en ninguna d’esto, no podràs trabajar para tus hijas”. I me mare es va treure el vel i va entrar a treballar a la fàbrica aquesta que et dic. (Imane, segona trobada).

En les seves paraules podem empatitzar amb el que va suposar per la seva mare renunciar al hijab⁸. També, el consell de la seva tieta, encaminat a la recerca de l’acceptació del context per poder treballar, ens pot fer plantejar com l’excloent pot ser el nostre entorn. La Bassma expressa la voluntat de començar a treballar sense cobrar només perquè la puguin conèixer.

Es diu que tots els marroquins són bruts. Jo dic “deixa’m provar, no em paguis, però mira com funciono, veuràs si sóc neta o endreçada, però tu prova’m, prova’m”. Saps? Volia començar a treballar sense cobrar per això, només que em provessin. (Bassma, segona trobada).

En ocasions el tracte discriminatori no acaba en la recerca de feina. La Imane i la Bassma m’han explicat experiències en què han estat violentades verbalment al seu lloc de treball. La Bassma havia estat treballant a una casa fent tasques de neteja al jardí durant 7 anys. Després d’un mes sense cobrar, va acudir a aquesta casa per poder-ne parlar.

A la tercera, la vaig trobar. Vaig picar, vaig entrar i mentre pujava l’escala em va començar a insultar; com si hagués passat només una setmana a casa seva, no 7 anys. Em deia: “perquè no has vingut aquest dia!” I li vaig dir que no hi havia anat perquè estava plovent i em tocava arreglar el jardí. El que em va dir va ser que “quan plou has de venir igualment a la porta i jo dir-te que ja pots marxar”. I em va començar a insultar, i “vete a tu país”, i “perquè has vingut avui i no sé què!” I li vaig dir mira, he vingut a cobrar perquè necessito. I diu “ah, i què mes?”. I em va dir “cobrate i vés a la merda” i anar-me insultant. Jo no ho vaig entendre tot, però sabia que m’estava insultant per com m’ho deia, saps? [...] No m’esperava que sortiria de casa seva així després de 7 anys. [...] quan passo per allà no miro la casa. (Bassma, primera trobada).

La Imane, que treballa a una residència de gent gran, també va explicar-me una situació humiliant:

Fa res amb el *** em va dir “limpia esto”, y le digo “un momento por favor” perquè estava fent una altra cosa, i em diu “pero es que tú eres inmigrante”, como hazlo ya! “Si yo te lo digo lo haces porque eres inmigrante”, i dic “¿qué? Repítemelo”. I em va contestar “¿qué? ¿Eres inmigrante o no? ¿Tú que eres, mora no?”. Jo li vaig dir “que sea la última vez que me dices esto, y sí que soy inmigrante pero ante todo soy persona”. (Imane, tercera trobada).

Podem interpretar un tracte menyspreador, i alhora com la Imane manifesta voler ser respectada. En ambdós casos podem plantejar que les persones que es dirigeixen a elles es situen en una posició de superioritat, subjecció, força significativa.

⁸ La Saia també ha tingut experiències laborals en què s’ha hagut de treure el hijab. En relació a això va comentar-me: “Me siento fatal, me siento que no tengo derecho a hablar, por miedo a perder el trabajo, me lo quito, arriesgo mi religión. [...] sino plego y me voy.” (Saia, primera trobada).

Per últim, i també emmarcat en l'àmbit laboral, la Bassma i el Jamal van expressar la seva percepció envers les condicions de treball de les persones immigrades. El Jamal explica que als inicis de ser aquí, tot i tenir estudis superiors de física i economia, va estar treballant en un camp de patates amb males condicions laborals. La Bassma explica:

Per què has vingut aquí? Ja tenim feina aquí pels d'aquí. Hi ha gent que són molt llestos i ho aprofiten, et paguen menys, et posen a fer feines perilloses carregant molt pes, per exemple. Hi ha persones que aprofiten molt els estrangers. (Bassma, segona trobada).

García i Sáez (1998) fan referència a possibles relacions de privilegis, i aquest podria ser un exemple. També, hauríem de tenir en compte el context socioeconòmic actual, en el qual la precarietat laboral s'ha instaurat en la majoria de sectors. Tot i això, els autors afirmen que les persones "miembros de las minorías racializadas" solen trobar-se en pitjors condicions, si tenim en compte la perspectiva global de jerarquies simbòliques. En relació a això, i vinculat amb el context proper d'Osona, actualment hi ha moviments socials que denuncien l'explotació laboral a la comarca, principalment a les empreses càrniques. *Càrnies en lluita*⁹ denuncien que, sovint, l'única sortida laboral que poden accedir les persones immigrades a la comarca és el de treballar en aquest sector en unes condicions de precarietat absolutes.

4.2.3 Espais públics

Sovint les participants van fer referència a agressions verbals i sensacions de discriminació en espais públics: tals com el carrer, botigues, supermercats, llocs d'oci i a les xarxes socials. També, mostro un cas concret relacionat amb un equipament municipal.

Pel que fa al carrer, la Bassma em va parlar d'experiències que ha viscut quan duia la seva filla al parc i observava com les altres mares interaccionaven entre elles, però amb ella no, o quan percep que hi ha persones que no la volen saludar. El Jamal fa referència als canvis en les mirades de la gent quan la seva dona va decidir dur hijab. La Imane també explica situacions viscudes amb la companyia de la seva mare.

Les mirades, no sé, emm.. però perquè a mi i a me germana no molt, però quan anàvem, per exemple, amb me mare era com, buah, com em miren... saps, oh... i moltes vegades era com que ens xocaven expressament per mirar-nos malament, o "moras de mierda", ho he sentit milions de cops, en el mercat, a les rebaixes, quan hi ha gent, saps. [...] I hem set jo i me germana que, qui hem, saps. I a vegades a l'acabar la discussió sents "vete a tu país" i dius, ja està, saps perquè et faci mal, i ja està. (Imane, segona trobada).

Dels exemples exposats podem plantejar que les dones, que en aquests casos duen hijab, han estat les directament afectades per les mirades, el no contacte i altres agressions. L'informe de SAFI cita literalment que "el cos femení esdevé objecte de batalla simbòlica" (López, A.,

⁹ Aquest moviment es basa en un grup de suport a les persones treballadores que viuen amb unes condicions de treball precàries i sovint il·legals o a-legals (falses cooperatives). Actuen, sobretot, a l'escorxador ESFOSA de Vic i també a la resta de la indústria càrnia de la comarca d'Osona.

Lundsteen, M., Solé, A., 2016:74). Aquest és un altre exemple de com els prejudicis es tradueixen en accions quotidianes.

Sumat a això, i com ja s'ha comentat al primer eix d'aquesta anàlisi, els homes també reben altres tipus d'atribucions. Concretament, fent referència a les vivències de l'Ilyas, es fa evident la pressió policial que pot recaure sobre les persones joves d'origen marroquí o musulmà.

Quan anem amb cotxe a Marroc i condueixo jo, i veuen un noi així jove, la guàrdia civil sempre et para, fa control. Això no passa tant amb gent autòctona d'aquí. I el mateix passa amb els mossos d'aquí, que amb la cara veuen que ets marroquí i et paren més, jo crec. [...] Vaig fer un viatge amb el meu cosí i vam anar a Alemanya a veure els meus cosins perquè es casava i això, i a l'aeroport penso que ens van parar bàsicament pel nom. [...] Ens van parar per fer-nos un control de tota la documentació, per veure què portàvem i què deixàvem de portar i mentre anaves veient la resta de la gent passant per allà, saps. (Ilyas, tercera trobada).

Com observem l'Ilyas percep que l'aturen per les seves faccions i el seu nom, mentre que les dones pel hijab. En aquest mar de percepcions podem veure-hi reflectit el debat conceptual de la islamofòbia: és per motius religiosos (Rosón, 2012)? o racials (Wieviorka, 2003)? Possiblement aquestes experiències ens mostren que poden ser ambdós plantejaments. Tot i això, possiblement el tracte que reben les dones no només es pot associar a la visibilitat que representa l'ús del hijab. L'Ilyas i la Imane plantegen:

Jo no ho comento, però les dones jo crec que en parlen més, perquè les dones musulmanes es perceben com encara més vulnerables que les dones d'aquí, les veuen com a submises i víctimes, i suposo que això els fa patir més coses també, més situacions, en canvi els homes marroquins tenim més fama de ser agressius i de no tenir por de res o sigui tenim aquest... com més respecte ens tenen. (Ilyas, tercera trobada).

També les dones entre dones ens tenim odi, no sé. Jo no he vist mai una dona dir-li a un home "moro de mierda". (Imane, tercera trobada).

Podem interpretar el que s'ha anomenat com a discriminacions múltiples (Parella, 2000). És a dir, als motius culturals, religiosos i/o racials, se li pot sumar el fet de ser dones i els rols de gènere associats. Penso que és especialment interessant el matís que fa l'Ilyas quan diu que les dones musulmanes es perceben com a més vulnerables que les dones no musulmanes: fa palès que el sistema patriarcal afecta a totes les dones, però que en el cas de les musulmanes pot haver-hi un motiu discriminatori addicional. Envers el que diu la Imane, podem interpretar-ho com un reflex de les relacions entre homes i dones que s'estableixen en un context patriarcal, i potser no tant com a mala relació entre dones.

Aquests tipus de pràctiques no només es donen al carrer, sinó que les participants m'han exposat situacions que es donen en diversos establiments. Bàsicament els espais comentats han estat botigues i supermercats, i l'Ilyas ha fet referència als llocs d'oci nocturn de Vic, en què s'han exclòs persones en base a les seves aparences¹⁰.

¹⁰ Més detalladament, exposa: "Aquí a Vic me'n recordo que fèiem cua perquè havíem sortit tots, i van venir dos pakistanesos i ens van dir que no els deixaven entrar perquè els hi havien dit que mai els havien vist per aquí. Tal

Actualment les xarxes socials ja han esdevingut un espai públic de relació, amb una incidència molt important a la societat. Les participants també han manifestat haver-se sentit violentades en aquests.

Jo em vaig treure el Facebook, et juro que durant una temporada em vaig treure el Facebook perquè em sento malament, em sento com que t'estan tirant pel terra. És molt heavy. [...]. Me germana també es va tancar el Facebook perquè van arribar a paraules fortes. [...] Als últims atemptats a Niza, et diuen que ets tu. (Imane, tercera trobada).

L'altre dia li deia a me mare, perquè s'ha fet Facebook, vale? I comparteix moltes coses, coses del Corà i tal, i t'ho juro que li vaig dir, mama no compartas tanto que se van a pensar que eres una terrorista (entre riures). Esque t'ho juro i em diu, però què passa? Esque es como miedo de dir jo no quiero que te vengen i te cojan. I va posar com... "Al-là akbar", però esque ho diuen quan resen! M'ha dit que ho havia posat per una bona notícia de no se què i ho volia posar com a comentari i es va equivocar i ho va posar al seu mur. I dic mama! Tu juro que la vaig trucar! Ho vaig veure des del cole i la vaig trucar per dir-li que ho treies! (riures). I ho va treure (riures). Has d'estar en compte amb el que poses i amb el que mires jo penso. (Imane, tercera trobada).

Al primer paràgraf observem el s'anomena *Ciberodi*, el qual està en augment segons l'informe de Plataforma Ciutadana Contra la Islamofòbia (2016). Amb la Imane vam comentar que sovint són els mitjans de comunicació que, a través de notícies escrites amb unes intencionalitats, llenguatge, i al servei d'ideologies determinades, encenen les xarxes socials i es desemboquen multituds d'atacs virtuals d'una magnitud considerable de la mà dels usuaris i usuàries. Tot i que al carrer també es donen mostres de rebuig com les comentades, aquests semblen créixer exponencialment a les xarxes, possiblement per la distància material que es dona entre persones, la possibilitat d'actuar a través d'un usuari que en ocasions pot ser anònim, i la impunitat existent en aquests casos de violència.

Al segon paràgraf observem un neguit de ser perseguides per motius religiosos a través d'una interpretació errònia dels missatges, que en aquest cas, emetia la seva mare. Potser aquest cas té punts en comú amb la pressió policial que comentava l'Ilyas: en certa mesura, pels estigmes i prejudicis associats, les persones marroquines i/o musulmanes poden sentir-se controlades per ser considerades una amenaça potencial.

Per últim, he volgut exposar una vivència de la Bassma que té relació amb l'ús d'un equipament municipal.

Jo vull fer com una reunió entre les mames. [...] Hem perdut la connexió i jo vull fer com una reunió cada divendres i parlem de coses nostres, de com relacionem amb els nens. [...] I vaig demanar si ens deixaven aquest local de l'antiga Creu Roja (equipament municipal) i no em deixen. L'ajuntament no em deixen. Farem una reunió entre les mares i volem parlar, i no he dit el tema de l'islàmic ni res d'això. [...] I m'han dit que per deixar he de tenir una associació, sinó no podem tenir un espai per fer un cop cada setmana reunió de mames. (Bassma, primera trobada).

qual. Si et veuen de fora et veuen amb l'etiqueta de que pots causar problemes. [...] No em deixeu entrar perquè sou uns racistes, però no, no t'ho venen així, et diuen que vas mal vestit o que portes el cabell massa curt, o que no et coneixem... utilitzen unes excuses perquè no se'ls pugui titllar de racistes." (Ilyas, tercera trobada).

Podem plantejar-nos la qüestió comuna en gairebé totes les situacions que m'expliquen les participants: què hagués passat si la Bassma no fos una dona d'origen marroquí i musulmana? Personalment vaig participar a un grup de teatre del poble de la Bassma i nosaltres no érem associació i gaudíem d'un equipament municipal setmanalment. També podem plantejar aquestes circumstàncies des del punt de vista del treball comunitari o l'animació sociocultural en educació social; des de quines premisses es dificulta que la ciutadania pugui organitzar-se i que es donin processos col·lectius? Amb quina finalitat? Amb quins temors? Si un grup de mares no musulmanes ni d'origen marroquí volguessin reunir-se per parlar de criança, quina hauria estat la resposta de l'Ajuntament?

4.2.4 Pràctica religiosa

En aquest apartat faré referència a situacions concretes que s'han trobat les i els participants que afecta directament a la seva pràctica religiosa. Com hem vist, hi ha altres àmbits en què també es produeixen aquests impediments, com les festivitats a l'escola o el fet d'haver-te de treure el vel per accedir a un lloc de treball. Però a més, aquests també es donen als espais de culte: mesquites i cementiris.

El Jamal és una persona amb un ampli recorregut en la reivindicació per possibilitar la pràctica de la religió islàmica a Osona, i concretament a Vic. A les trobades vam estar conversant envers les dificultats per obrir un lloc de culte, una mesquita¹¹. Ell relata les circumstàncies que van trobar-se per obrir la seva mesquita al Carrer Sant Pere de Vic. Em comenta que els veïns i veïnes van recollir firmes per evitar-ne l'obertura¹².

Però saps que és una mesquita? Ho sabeu o no? El problema d'això és la ignorància... una mesquita és com un centre social, alhora una biblioteca on s'hi llegeix. El que no entenc és perquè no volen. Home si em dones un argument... Perquè a mi encara em posa més nerviós el no sol, perquè rebutges una cosa que és molt important per mi; si em rebutges això és molt difícil que em senti identificat en aquest país. Al final ens van donar permís, ara és més difícil, abans no tant. Nosaltres vam fer unes portes obertes, comunicar amb la gent, començar a conèixer, convidant-los a la mesquita, que veiessin què fem... i molta gent ja va anar estant amb nosaltres. Quan comencen a conèixer i això... però bueno quedaven 3 o 4 que encara ho rebutjaven. (Jamal, tercera trobada).

En aquest fragment veiem què és una mesquita, així com la importància que atorga el Jamal al fet de sentir respectada la seva pràctica espiritual. També, hi observem un procés d'acostament i coneixença dels veïns cap un lloc desconegut, i que inicialment rebutjaven,

¹¹ Segons la Generalitat de Catalunya (2017), la Llei 7/1980 del 5 de juliol, de llibertat religiosa, estableix el dret a exercir la pràctica religiosa de qualsevol confessió, aspecte que topa amb la dificultat per obrir un lloc de culte, competència que actualment està en mans de cada ajuntament per mitjà d'una llicència municipal d'obertura dins del marc d'un seguit de condicions establertes per la Generalitat.

¹² L'oposició dels veïns i veïnes davant l'obertura d'una mesquita no és quelcom inèdit a Vic, ja que el Jamal va explicar-me una situació semblant a Sant Hilari Sacalm.

gràcies a la iniciativa d'obrir les portes, de possibilitar l'ensenyament, l'aprenentatge i el desaprenentatge. Aquest pot tenir a veure amb el que comentava a l'inici d'aquesta anàlisi: trencar amb els prejudicis, conèixer.

Envers com s'està gestionant l'obertura i establiment de mesquites, el Jamal exposa:

Cada ajuntament té dret a decidir on es fan els espais de culte. Ells diuen de culte, però en realitat està fet pels musulmans, res més, perquè si els cristians es posen al mig de la ciutat ningú els diu res però els musulmans ho hem de fer en polígons, fora.¹³ [...] Aquí Vic, per exemple, és curiós perquè un grup de cristians d'Equador, a un carrer prop de l'hospital van obrir un local allà. [...] Els llocs de culte estan a la ciutat i dic jo a Marroc, entre parèntesis que és el 3r món, som tancats i no respectem a l'altre, nosaltres tenim la catedral de cristians dins de la ciutat, al centre, no al polígon. I tenim també la sinagoga a la ciutat, i el cementiri de cristians a la ciutat i cementiri de jueus a la ciutat. I aquí, primer món, democràcia, llibertat, no sé què, drets humans, i mira, obligues a un centre de culte a posar-se al polígon. [...] Tu, llavors, un musulmà quan senti això i vols que estimi aquest país... [...] Vaig parlar amb el nou responsable d'affers religiosos i em va dir que amb aquest pla decideix l'ajuntament, i jo li vaig dir, així què si un ajuntament té un alcalde fatxa, ell té dret a fer el que vulgui? Què és això? [...] Si fem això jo no tinc el dret. Aquí Vic quan vam tenir 5 regidors de fatxes declarats, què? (Jamal, tercera trobada).

Malauradament, la manera en què s'està gestionant l'obertura de mesquites és un exemple força il·lustratiu de la voluntat, per activa o per passiva, d'excloure quelcom rellevant i relacionat amb la religió islàmica. La iniciativa de dur les mesquites en polígons industrials, evitar-ne la seva normalització i visibilitat, com també l'accés pels propis musulmans, sembla propi d'uns equips de govern que responen a la islamofòbia de la població i alhora l'alimenten. Com expressa el Jamal, la capacitat de decisió d'un equip, que pot ser islamòfob obertament, a la pràctica sembla ser més rellevant que el dret a la llibertat religiosa. També, és interessant atendre al matís que ell fa respecte la diversitat religiosa al Marroc, fent ironia amb tots aquells valors ideats per l'orientalisme (Grosfoguel, 2014). A més, observem les sensacions que es poden desenvolupar quan una persona no veu reconeguts els seus drets, i té sensació de discriminació respecte altres grups socials en un context democràtic.

Un altre tema controvertit és el dels cementiris musulmans. Amb el Jamal vam començar a conversar envers què succeeix quan una persona musulmana mor a Catalunya, ja que la gran majoria dels cementiris aquí són cristians. Em comenta que només hi ha un cementiri de musulmans a Barcelona, i que la majoria de persones musulmanes són repatriades al Marroc.

Montse: I si un musulmà es mor aquí?

Jamal: no, no, la majoria de marroquins tenen un seguro de repatriació a Marroc. La majoria no els enterren aquí. Però clar, hi ha musulmans catalans i aquests no els enterraran pas al Marroc, aquí és la seva terra. [...] Els fills, els fills dels fills... caldria l'espai pel que es vulgui enterrar aquí,

¹³ Un exemple concret que explica el Jamal: "A Lleida volien fer una mesquita gran a la ciutat i la van haver de fer a fora, al polígon. Però a més, és curiós, perquè quan es plantejaven fer-la al polígon els empresaris també es van girar en contra, llavors ja dius fem-la al mar, a una illa." (Jamal, tercera trobada).

tenir la llibertat de decidir, però no pots. [...] Mira ja no demanem fer un tros de cementiri a Vic, però almenys un entre Olot, Ripollès i Osona.

Montse: i quina és la principal trava que et posen? Què et diuen?

Jamal: L'argument és de l'espai. Un regidor d'esquerra em va dir que havia proposat de parlar el tema amb l'equip de govern d'aquí Vic amb alcaldes de la comarca aviam com es podia fer i va dir que tots ho van rebutjar. (Jamal, tercera trobada).

Com amb les mesquites, també podem observar una manca de voluntat política per gestionar aquests afers. En l'exemple dels cementiris, podem interpretar aquesta noció de l'islam com una religió estrangera, aliena i llunyana (Plataforma Ciutadana Contra la Islamofòbia, 2016), sense comptar que a Catalunya hi ha persones que han nascut aquí i/o que hi viuen i són musulmanes.

Amb la Bassma també vam parlar d'aquest tema i ella sembla que no es planteja l'opció d'enterrar els musulmans a Catalunya, i directament insisteix en el sistema de repatriació. Possiblement, aquest posicionament també pot estar vinculat amb el fet que hi ha neguit envers el respecte i compliment dels rituals musulmans quan una persona mor.

També hi ha por i preocupació d'enterrar aquí perquè es veu que aquí al cap d'un "x" temps et treuen del lloc on t'han enterrat i et cremen i no sé què. Clar, això dins de la cultura islàmica no es fa, i el cos s'enterra al terra no a nínxols. Molta gent quan deien això tenien la por i diuen no, jo vull que m'enterrin al Marroc i no aquí. (Jamal, tercera trobada).

Tot i que existeixen guies i recomanacions encaminades a l'atenció a la diversitat religiosa, com la "Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari" (Generalitat de Catalunya, 2008), o les "Recomanacions per a la gestió de la diversitat religiosa en l'àmbit dels cementiris" (Generalitat de Catalunya, 2009), elaborades per la Direcció General d'Affers Religiosos de la Generalitat de Catalunya (DGAR), que semblen aportar accions concretes per garantir que les persones musulmanes puguin exercir els seus drets en aquests àmbits, sembla que a la pràctica estem lluny d'assolir-ho.

4.3 Islamofòbia i processos invisibles

En aquest eix de l'anàlisi es mostren les aportacions relacionades amb com viuen en un context d'islamofòbia des d'una òptica més intrapersonal, és a dir, de processos interns i abstractes que desenvolupen les participants en relació a les seves vivències. D'aquesta manera, la informació que mostro a continuació ens convida a desenvolupar el pensament crític i qüestionar el context islamòfob actual, aspecte que respon als objectius del meu TFG.

4.3.1 Quin és el motiu de discriminació?

Sovint en les converses mantingudes les participants començaven a explicar-me una situació plantejant-me : "Jo t'explico una cosa que m'ha passat fa poc i tu ho jutges per tu mateixa,

vale?” (Jamal, tercera trobada). Identificar el motiu de discriminació pot ser quelcom ambigu, segons les i els participants. Tot i això, hi ha situacions en què expressen un convenciment clar sobre l'existència d'islamofòbia.

Concret és difícil, ningú t'explica, no et diuen hi ha això per això. Tu vas intuït que potser és això. [...] és per què sóc marroquí? (Jamal, segona trobada.)

Són temes complicats, i... abstractes? És difícil poder dir exemples. Tu sents coses, però qui ho sap si allò és perquè ets marroquina? No t'ho diuen directament. (Bassma, segona trobada).

Esque vius tants anys que és difícil exemplificar-ho amb una cosa només. No sé, jo per mi ha fet molt les expectatives que jo he percebut que tenien de mi els professors i també, per exemple, els pares dels meus amics. (Ilyas, tercera trobada).

A vegades són accions invisibles, bueno invisibles no, esque no sé. (Ilyas, segona trobada).

Montse: Les coses que us passaven a les teves germanes i a tu, mai ho havies atribuït a perquè havíeu vingut del Marroc? O ho podies atribuir a qualsevol altra cosa?

Ilyas: Sí, clar que ho atribuïa al Marroc. Perquè al principi potser... ja és això potser no ho atribuïa tant, però després a la que comences a saber coses ja ho atribueixes de que... et tracten i et diuen aquestes coses perquè ets de fora. Ets de fora i si més no, de Marroc encara és pitjor, perquè la imatge que tenen aquí... la que tenen dels sud-americans, per exemple, o els negres, és diferent a la nostra. (Ilyas, segona trobada).

Contemplem que no només és difícil poder identificar el motiu de discriminació, sinó que, a més, la islamofòbia sovint es presenta de manera invisible; potser per això és difícil trobar exemples, o es detecta en quelcom tan abstracte com les expectatives que poden tenir sobre un mateix. Tot i això, interpreto que a partir de parlar d'un seguit de situacions passades, resulta més clar poder detectar la islamofòbia, com el cas de l'Ilyas en què, a partir de sintetitzar un seguit d'experiències que m'havia estat explicant, amb convenciment afirma que es van donar pel fet de ser marroquins i marroquines. En les paraules del Jamal també podem interpretar el fet de prendre certa perspectiva per poder identificar la islamofòbia:

Potser trobes que és islamofòbia quan t'interrogues i compares, i t'atures, però al dia a dia? És molt difícil pensar que allò està directament relacionat en ser musulmà. (Jamal, tercera trobada).

Al plantejament del Jamal, quan afirma que és difícil relacionar les vivències amb el fet de ser musulmà, no sabem si ell fa referència a la dificultat per atribuir el motiu de discriminació, o bé a la dificultat d'assumir que pots ser "víctima" per la teva condició de musulmà¹⁴. Sumat a això,

¹⁴ Aquest ha estat un tema que m'he plantejat molt durant la recerca. En diferents notes de camp vaig escriure: *"En principi va dient que va tot bé. No obstant, a mesura que anem parlant va traient coses que no estan ni la fan sentir bé... Quan me les acaba d'explicar diu que <si me quedara con todo lo malo mejor irme o morir>. Em sorprèn que parli de coses fortes que li passen i tot i així no es victimitza, al contrari. [...] Pensava que la conversa d'avui seria fàcil.[...]Hem anat parlant dels temes, i m'afectava molt el que em deia: estava més afectada jo que ell. Li he manifestat que em sabia greu el que explicava, que això li passés a ell. M'ha dit que ell ja estava acostumat. Com t'acostumes a algo així? Es normalitza per tothom? No sé..."*

en diverses ocasions els he preguntat si algunes experiències discriminatòries les comparteixen amb les altres persones.

Ilyas: Parlem d'islamofòbia quan per exemple a les notícies surten coses així. Per exemple, un jove marroquí ha fet no sé què. [...] Coses així les comentem.

Montse: i de coses que us passen a vosaltres?

Ilyas: No, jo mai. Algun cop potser si perquè des de l'escola els deien als meus pares que l'havia liat. (Ilyas, tercera trobada).

Jo a me mare mai li he preguntat: com et sents? Mai li he preguntat, però també diria moltes coses. (Imane, segona trobada).

Lourdes Rubio-Rico (2016) introdueix el concepte “dolor vergonyant” a un seguit de pors, vergonyes i altres dolors de les persones migrades, el qual és amagat i en mesura convertit en dolor acceptat que pretén no crear sospites ni haver de donar explicacions sobre qüestions que la persona no es troba preparada per compartir¹⁵.

Jo vull com tancar el tema aquest, viure apart. I fins i tot parlant amb tu d'això penso, ostres Imane estàs parlant d'aquest tema! Perquè a mi no m'agrada gens. Ja és com... he tirat tot, no vull fer res, sé que estic en un país que m'ha fet entendre que no és meu i que he de callar i seguir endavant. Ja no.. no en parlo, el vull tancar. I que no s'acaba de tancar tampoc perquè sents coses d'aquí i d'allà però jo vull fer-ho. [...] Porto des dels 6 anys aquí i al principi ho vaig notar molt i quan portes tants anys aquí penses vale, Imane ja està. No hi pots fer res, estàs a un país que no és teu, calla't, guarda't-ho i ja està. I quan es parla d'aquests temes pues no m'agrada. (Imane, tercera trobada).

La Imane es mostra molt explícita a l'hora de confessar els seus recels a poder parlar d'islamofòbia i la sensació d'haver de “tancar” aquesta qüestió. Relacionat amb això, Concepción Aroca (2014), en la seva recerca fa referència al concepte “orgull ferit” com uns processos que es relacionen amb l'autoestima, l'honor personal, l'autorespecte o la dignitat. L'autora posa èmfasi en la importància de poder diferenciar aquest concepte de la vergonya, la qual associa més als sentiments associats a una humiliació concreta. La Imane va fer referència a aquests darrers, vinculats amb la manera que percebia que miraven a la seva mare pel carrer quan ella era adolescent.

Jo m'he arribat a plantejar, em fa cosa dir-ho eh... però jo m'he arribat a avergonyir de la meua mare, saps, perquè hòstia jo no vull que em mirin així, per anar amb tu així. Jo a vegades he arribat a dir mama no, no vull anar amb tu, saps... o ja vaig sola. [...] Potser per integrar-me jo, potser perquè no em mirin malament a mi... He set molt... per no veure que la miren malament a ella, també. [...] Però no li vaig arribar a dir, em fa mal dir-li, saps. [...] Ara no, ara és mama ven, perquè ja es que m'importa zero el que diguin... però les mirades hi són [...] i dic, que tonta era, saps... podries haver fet moltes coses amb te mare en aquell moment. (Imane, segona trobada).

¹⁵ Aquest plantejament m'ha resultat molt interessant tenint en compte que, com s'ha explicat a l'apartat de treball de camp de la recerca, la Bassma en un principi no volia participar a la investigació fins que un dia em va expressar que estava preparada per fer-ho.

4.3.2 Percepcions envers el manteniment de l'*Status Quo*: sentir-se qüestionades

De les converses mantingudes he pogut identificar com els i les participants formulen plantejaments que poden posar en qüestió aspectes que perceben del nostre context. Quan arribàvem al final de la tercera trobada amb l'Ilyas, va compartir amb mi una reflexió:

Ilyas: Jo crec que la majoria de persones racistes no han sortit de la seva zona de confort en aquest sentit. [...] Tu quan et sents còmode en una situació concreta, tens els teus amics, treballes o estudies i ho tens tot, en certa mesura i tens aquesta comoditat, pues no tens l'interès ni la necessitat de conèixer a l'altre, com si diguéssim. En certa mesura hi poses la barrera aquesta i no surts d'aquella zona per descobrir altres zones per por, per por a perdre el que tens molts cops, saps? I les persones que no tenen aquesta por o no ho veuen amenaçat i volen sortir, doncs surten i veuen que encara que surtin no perdran altres coses.

Montse: i creus que un món que es competeix en tot, aquesta por augmenta?

Ilyas: Sí, aquesta por a conèixer l'altre, no fos cas que s'assemblés massa a mi, saps? I això també és el que parlàvem abans de la desconfiança. Et poden veure més com una amenaça, i ja et poden fer bona cara que no et donen la mà igual, per conèixe'l de veritat. O si li dones la mà li donaràs des d'un pla més superior, com que jo sóc superior a tu i et dono la mà amb aquesta pena o solidaritat. (Ilyas, tercera trobada).

En les seves paraules interpretem que la zona de confort que descriu té relació amb el que, des d'una perspectiva global, García i Sáez (1998) anomenen *Status Quo*. També, observem que la por, que anomena l'Ilyas, respon a una acció egoïsta, per mantenir la seva posició (superior) davant d'una possible amenaça. Traduït en qüestions d'islamofòbia, podem interpretar que les persones poden no voler conèixer musulmans i/o marroquins per por de perdre els seus "privilegis", la qual augmenta en un context de crisi i competitivitat. En la mateixa trobada, l'Ilyas va expressar:

La islamofòbia també té bombo perquè els musulmans també anem sent més competents aquí. (Ilyas, tercera trobada).

Novament, podem fer referència a aquesta possible amenaça per mantenir l'*Status Quo* encarnada en les persones musulmanes, i ho podem vincular a la islamofòbia inconscient (Martín, 2012). El que ell anomena "sent més competents", és el que Fernando Bravo (2010) fa referència quan parla de contextos d'emancipació dels musulmans, els quals considera que s'assoleixen quan els musulmans tenen accés a la igualtat jurídica. Bravo exposa que per donar-se aquest context, bàsicament s'han de donar dos factors: per una banda, una població musulmana minoritària en estats majoritàriament no musulmans, i per l'altra, que aquests estats siguin democràtics amb llibertat de culte, i en què es defensi la igualtat dels ciutadans¹⁶. Per tant, podríem considerar que el nostre context afavoreix l'emancipació, el qual pot fer augmentar aquest sentiment amenaçador, i conseqüentment augmenta la islamofòbia.

¹⁶ L'autor a la seva recerca posa en relació l'antisemitisme i la islamofòbia. El Jamal ha fet esment explícit d'aquest mateix plantejament. "Islamofòbia és el mateix que han fet els nazis amb els jueus, ja està. És el mateix. Perquè jueus? Perquè són diferents, no es volen integrar, tenen normes dolentes, van bruts... són els mateixos arguments." (Jamal, tercera trobada).

La Bassma vincula aquesta idea del manteniment de l'*Status Quo* amb una sensació que han compartit totes i tots els participants; percebre que la gent "autòctona" està "tancada".

Bassma: També, he trobat molt difícil en aquest poble és que vaig arribar i tothom tancat, no volien coneixe't. Parlo dels espanyols, no de marroquins. Ningú vol saber qui ets. Saben que ets nova i ningú et vol conèixer, ningú.[...]

Montse: i per què creus que la gent està o estava així tancada?

Bassma: No sé, suposo que ja tenen prou veïns, ja tenen prou... gent... o no volen confiar o no saben com confiar amb els altres, o... jo crec així. (Bassma, segona trobada).

En relació a aquesta percepció "d'estar tancats", la Imane ens introdueix un altre aspecte que ha aparegut de forma recurrent: sentir-se qüestionats i qüestionades.

M'he trobat amb gent molt tancada de dir, però per què això? Ja no li explico més, has d'obrir la ment perquè m'entenguis. Ja no només depèn de mi. [...] per què ella porta vel i tu no? Per què ella li diuen que posat el vel i la teva no? Pues perquè cada família és un món i segurament estaré d'acord amb tu si a algú li obliguen a posar-se vel. Però... no sou de la mateixa religió? No hi ha unes normes per tothom? Això sempre surt. [...] No hi ha una raó, no? I això a vegades costa molt d'entendre. Tot ha de tenir una explicació, i que els convenci. [...] No sé, són preguntes que dius, no sé respondre't! (Imane, tercera trobada).

En aquestes línies podem interpretar novament la imatge que es pot mantenir de l'islam; com una religió estàtica i homogènia (Runnymede Trust, 1997). També es pot entreveure un altre plantejament: sovint, les participants expliquen que han de respondre preguntes que no els implica directament, és a dir, que no hi tenen res a veure. Uns exemples poden ser aquestes situacions viscudes per l'Ilyas i la Imane.

A futbol jo m'hi vaig trobar, després dels atemptats i això sempre, a més a davant de tothom, em demanava què en pensava i feia la conya de que em tractessin bé que sinó algun dia atemptaria, fins que me'n vaig cansar. Li vaig dir que s'informés i que obrís els ulls, va haver disputa la veritat. (Ilyas, tercera trobada).

Que vuestra religión es machista, como te vas a casar con un marroquí si tu eres liberal [...] Em deien, a ver, si tu ni rezas, si te dejan salir, por ejemplo, a cenar hasta la una y tal, porque no llevas el velo? Saps? Coses d'aquestes i digo... he de donar tantes explicacions que ara dic... i a ti que te importa? He hagut de donar moltes... és això, ja em posaré el vel quan a mi em surti [...]. En el Corà diu que t'ha de sortir de tu, t'ha de sortir de dins posar-te el vel. [...] A vegades fem sopars a la classe i hi ha berbers que no surten i jo sí, i ja em pregunten porque tu sales y ellas no. I jo... no sé perquè cada família és un món! Com aquí, cada família és un món! O... porque tu te vistes así y ellas no... pues yo que se!" (Imane, segona trobada).

Observo que és interessant com perceben la necessitat d'una actitud oberta per part de les persones que pretenen entendre determinades respostes, que potser aparentment no les satisfà. Amb la Bassma vam comentar com això la fa sentir:

Bassma: I sempre, i tu no menges això, i per què? No menges porc? I la vaca tampoc? Sí la vaca sí, i el xai també, però els matem a la nostra manera. [...]

Montse: i sents que amb això et pregunten molt? I en quin sentit, creus que és curiositat?

Bassma: Com que sóc rara. No sóc normal. Sempre em dóna aquesta sensació ets rara perquè no ets com l'altra gent.

Montse: i com et fa sentir això?

Bassma: Jo? Malament, com que estic fent una cosa que no tinc que fer-la. Jo tinc que menjar porc... no, no, si dic no és no. (Bassma, primera trobada).

L'Ilyas també coincideix en què se li ha qüestionat molt el fet de no menjar porc, i em va comentar que aquest ha estat motiu de burla per part dels iguals, i d'intents perquè en mengés; aquest fet pot interpretar-se com una dificultat per respectar i acceptar la diversitat força rellevant.

En relació a això, algunes participants han manifestat creure que, a vegades, la insistència a fer-los preguntes té altres intencionalitats que no són el simple fet de conèixer i apropar-se a la seva cultura.

Sempre em fan moltes preguntes, però és això són preguntes que després es queden allà, jo crec que tampoc els importa molt però tenen curiositat. Les preguntes sempre es queden en el "porque matais un animal, porque os lo comeis, porque lo haceis en vuestra casa si no se puede, con la sangre". Jo crec que ho fan una mica per jutjar. O sigui, ara ho veig com que jo tampoc estic d'acord que es mati un animal tot i que és la meva religió, però no sé jo crec que ja és per, no sé, per treure algo dolent de lo que estic explicant, saps, de la meva festa. (Imane, segona trobada).

La Imane també comenta que, sovint, pot sentir-se jutjada i qüestionada sigui quina sigui la seva decisió presa; ho exemplifica amb el cas de fer ús o no del polèmic burkini.

Penso, però què els importa? Ells diuen que te'l poses perquè la parella t'ho diu... i qui estàs imposant perquè no me'l posi ets tu! Ja no ets lliure! [...] Jo si vaig a la platja amb bikini em diran, "uau" és musulmana i va amb bikini, i si vaig amb burkini em diran "uau, què fa amb burkini?". Saps el que et vull dir? (Imane, tercera trobada).

Sentir-se qüestionada i buscar l'acceptació dels demés han estat motius per interrogar-se i tenir dubtes sobre com actuar, segons l'experiència de la Imane.

D'adolescent esque fas coses que no faries mai perquè m'acceptin. Perquè que diguin que no sé, que m'estic adaptant, no sé coses que dius...[...] A l'hora de la vestimenta jo per exemple, encara que la meva mare em digués no me gusta que vayas asi, i li deia mama no me voy a quitar la rebeca, i me la treia perquè era com, elles ho porten, era com que vegin que jo també, saps. [...] A vegades em diuen tia, ponte unos pantalones cortos que hace calor, i nono esque no m'agraden, esque ja estic bé així. [...] Saps no sé, perquè no diguin ay no la dejan! O no tiene royo. No, és que perquè em sentin una més de vosaltres. (Imane, segona trobada).

4.3.3 Identitats múltiples

Quan aquests plantejaments orientats a l'acceptació dels demés no només es concreten en fets determinats, com en aquestes paraules de la Imane, podem interpretar que es poden donar processos d'assimilació; aspecte comentat amb algunes de les participants. La Imane

relata que la seva tieta ha tingut un paper important en la recerca de l'acceptació dels altres. Per exemple, quan va arribar a Catalunya, a ella i a la seva germana els va dir que havien d'aprendre que el seu nom no seria ben pronunciat aquí, i que per tant, havien de presentar-se amb una variació d'aquest per tal que fos més fàcil de pronunciar.

Ens va dir: aquí no se va a dir Imane, se va a dir Iman i me germana Maroua, és com, dirlo así porque es así. I nosltres pues si, ho vam fer així. I bueno va ser lo pitjor, i fins ara, o sigui fins ara... lo pitjor. (Imane, segona trobada).

Durant la conversa vam estar parlant de l'impacte que va tenir per ella el canvi de nom, i com de contenta es sentia quan anava al Marroc i l'anomenaven. Possiblement l'experiència de la Imane pot ser molt il·lustrativa envers els processos que poden viure altres persones.

En el que ens ocupa en aquest moment, i sent un tema molt recurrent quan parlem de persones que han viscut processos de migració, ens pot venir a la ment el concepte d'identitat. La identitat possiblement és un tema molt complex i plural, que té efectes a nivell personal i també social. Sumat a això, percebo que aquest tema es viu des d'una visió problematitzada, i mentre feia un treball universitari al Barri de l'Erm de Manlleu, una educadora social m'insistia amb el fet determinant que suposa el que deia que vivien molts joves: "el xoc cultural". A partir d'analitzar les converses mantingudes, aquesta hipòtesi no em convenia, així que vaig decidir fer una breu anàlisi sobre aquest tema. Destaco els fragments següents:

Assumeixes que el Marroc és part, en mesura, del passat. Et centres en la vida d'aquí. No és fàcil ni difícil, porta temps. [...] Quan arribes aquí la teva identitat canvia i t'has d'adaptar a això, deixes de ser una mica tu mateix i et transformes en una altra. Però no en el que volen que siguis, sinó que per integrar-te una mica aquí sense deixar de ser tu. És difícil perquè no t'agrada renunciar als teus orígens, que no tens perquè fer-ho [...] Has de sumar amb les coses d'aquí, perquè el teu bagatge és la teva història vital i la dels teus pares, avis, besavis... amb l'estil de vida que portem nosaltres (família) no crec que estigui renunciant això. Parlem la llengua entre nosaltres, celebrem d'una altra manera, però seguim celebrant les festes. Tot i això és difícil no sentir que ho estas deixant una mica, per tot. Per exemple per parlar amb altres marroquins amb àrab o amazigh, hi ha gent que no li agrada això. (Ilyas, segona trobada).

La cultura catalana l'he fet meva perquè m'ha anat entrant amb bona recepció, com si diguéssim. [...] Una persona que l'obligues a perdre la seva cultura no estàs fent per integrar-se, al contrari, estàs fent una assimilació negativa per mi, perquè la persona, quan porta un bagatge s'ho pot mirar que una nova cultura és aprenentatges per sumar. [...] Posar una cultura per sobre les altres i aprendre-la és pobre. [...] la sensació aquesta de que t'obliguen a aprendre una cultura sense intercanvi... clar no pots demanar integrar sense estar obert, no crec que jo m'integrés, perquè no tampoc em sento lliure. [...] Clar llavors quan la comunitat europea, o bueno, occident, gent que és laic però tot i així indirectament defensa que Europa és cristianisme i blancs, què la resta? Ho esborra. (Jamal, tercera trobada).

Un estava al fòrum i deia, no es que una persona s'ha d'identificar al país, deia això, no? I dic identificar què és drets i deures? [...] Clar, si tu veus que a les eleccions municipals no tens dret a votar perquè tens residència, després tu t'has d'identificar amb Catalunya, és lògic? [...] Per què em dius que m'he d'identificar amb Catalunya? Què vol dir? Menjar porc com tu? [...]

Identificar quan tingui els mateixos drets, a la feina, als llocs públics, el mateix dret que tothom. Però no discrimines en un lloc i demanes identificar. (Jamal, segona trobada).

A partir dels testimonis podem reflexionar sobre si existeixen identitats culturals incompatibles, motiu pel qual podríem interpretar el “xoc cultural” que es pot produir. No obstant això, analitzat amb deteniment, aquesta incompatibilitat és la que defensen els arguments islamòfobs; a nivell global seria el que hem anomenat la incompatibilitat dels presumptes valors occidentals amb l’islam o els orientals (Grosfoguel, 2014). Segons Ignasi Vila (2002), el que dificulta poder configurar una identitat múltiple són els processos de discriminació, exclusió i marginació que poden viure les persones migrades, i que precisament és el que el Jamal apunta al darrer paràgraf quan fa referència als drets i deures. Sumat a això, cal tenir en compte la intolerància generalitzada envers les diferències, també fomentat des de la islamofòbia. Amb altres paraules, el que fa que una persona no senti que pertany a una comunitat determinada, no és el presumpte “xoc cultural” que pretén gestionar, sinó el fet de sentir-se o no acollida i/o rebutjada; com podem interpretar en les paraules de l’Ilyas quan diu que no és fàcil ni difícil sinó que porta temps, o el Jamal quan explica que la cultura catalana li ha anat entrant, i com ambdós casos han pogut anar sumant en comptes de restar.

En Jamal, en referència als neguits que percep en persones de la comunitat marroquina de Vic, afegeix:

Hi ha una preocupació, hi ha preocupació pel futur. Mira a França, per exemple ahir, joves que els seus familiars són immigrants, terceres o quartes generacions que cada dos per tres hi ha un lio amb la policia. Ostres, què vol dir? T’han arribat a fer sentir que ets francès? hi ha discriminació. A la feina, al barri, el tractament. Com vols que pugui aquesta persona integrat? O adaptat, o... és difícil. I això crea preocupació i al mateix temps un rebuig a l’altre. [...] Penso estem en el segle XXI la gent ja és més oberta, seran més tot barrejada més forta perquè volem el mateix, viure amb pau, viure, treballar pel país... el teu destí està aquí, pagues impostos igual com tots, per què discriminem? Clar... i es diu que la primera generació mira, encara, però estem parlant ja de terceres generacions. En aquests països que fa més anys, si a la quarta encara la tractes d’immigrant, així què, quan serà del país? (Jamal, tercera trobada).

Sumat a això, l’Ilyas també ha exposat com es senten els joves de Manlleu, amb qui té contacte sovint. És molt rellevant veure com el que esdevé una barrera cultural, per la societat d’acollida precisament i no per ells, dificulta que els amics de l’Ilyas puguin exercir els seus drets i deures. Concretament explica que els joves no senten reconeguts els seus potencials en l’àmbit laboral, i ho atribueixen al fet de ser d’origen marroquí. A més, manifesta que actualment hi ha persones que senten que “no ets ni d’aquí ni d’allà”, al·legant que al Marroc també poden tractar-los com a estrangers. Interpreto que potser la incapacitat per reconèixer i respectar les identitats múltiples, i així poder-te sentir acollida i sense haver de dissimular qui ets, és comú en molts contextos¹⁷.

¹⁷ Em sembla significativa la pràctica que duen a terme nois joves i que va explicar-me l’Ilyas. Hi ha nois que es canvien el nom, adquirint-ne un d’origen català o espanyol, a l’hora de conèixer persones, i concretament a noies.

4.3.4 Acollida

El concepte d'acollida, per tant, esdevé molt rellevant i relacionat amb la inclusió social. A partir de com s'han anat desenvolupant les converses, podem plantejar-nos que, per una banda, l'acollida pot ser la predisposició que pot adoptar, o no, la societat en què arriba una persona/família migrada. Per l'altra, a partir dels aspectes tractats a l'eix 2 d'aquesta anàlisi, podem interpretar que l'acollida és una actitud que requereix constància.

Sabem que les persones participants a la recerca han viscut un procés de migració, i totes elles coincideixen en què aquest és un aspecte que necessiten que se'ls reconegui per diversos motius.

Hi ha moltes persones que si en el seu país d'origen s'hi estigués millor, ja no vindrien aquí, ja no es faria l'esforç... esque l'esforç que es fa és enorme i sents que no es valora. És un esforç muntanyós, perquè... "pfff"... (Ilyas, segona trobada).

Entre els principals aspectes comentats destaquen: els motius pels quals decideixen migrar, en què coincideixen que cercaven unes millors condicions de vida de les que se'ls podia oferir des del Marroc; com van arribar, ja que totes coincideixen en haver passat per situacions difícils, de tristesa, soledat, por i inseguretat. Mentre parlàvem d'aquest tema una participant es va bloquejar, a altres se'ls van negar els ulls. Concretament, vull exposar el testimoni de la Bassma:

Per venir aquí jo no vaig fer tant esforços com el meu marit. Ell va venir amb una barca al mar, saps aquestes que moren? Va venir així. Va intentar-ho dos cops; la primera no va arribar. La segona va arribar. Va estar 5 o 6 dies sense menjar, molls... per arribar a Espanya. Tot això significa posar la seva vida en una balança; pots viure i pots morir. Saps? (Bassma, primera trobada).

Sumat a això, hi ha participants que han manifestat tenir la percepció de no ser benvinguda.

Quan arribem aquí què vam trobar? Hi ha persones molt maques, altres normals i hi ha persones que no volen que arribis aquí, volen que et quedis al teu país. (Bassma, primera trobada).

Un altre aspecte que destaquen són les situacions de precarietat que es van trobar quan van arribar aquí, i que té a veure amb l'acollida que comentàvem. Un fet destacable ha estat el que m'han comentat la Bassma i la Saia, que van venir a Catalunya a través d'un procés de reagrupació familiar i van obtenir el permís de residència temporal sense autorització a treballar. La Bassma expressa com va sentir-se:

No serveixes per res, perquè necessites treballar. L'home treballa sol i hi ha altres gastos, i també els teus gastos, lo teu, les teves coses. Autònoma, si estàs autònoma estàs molt bé. Necessites treballar. [...] Jo he sentit que no servia per res. (Bassma, primera trobada).

Tot i que actualment les persones que obtenen la residència per reagrupament estan habilitades per treballar (Generalitat de Catalunya, 2017), a la dècada dels 2000 amb José María Aznar a la presidència del govern espanyol, la "Ley 4/2000, de 11 de enero, sobre

derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social”, estableia que els estrangers que volien treballar havien d’obtenir una autorització administrativa per treballar o permís de treball. Tot i que les explicacions de la llei són força ambigües, i es desplega a través de múltiples categoritzacions circumstancials, s’hi poden entreveure els buits que van fer que dones com la Saia o la Bassma no disposessin d’aquest permís, considerant-les, per exemple, residents temporals¹⁸. Penso que és molt rellevant empatitzar amb com expliquen que van viure aquesta situació, aspecte que em fa rellegir el nom de la llei 4/2000 amb certa ironia, i observem com les lleis poden ser l’expressió de la violència institucional.

Un altre aspecte destacat per les participants és la importància de l’aprenentatge de la llengua com a factor d’inclusió, i concretament, la Imane i l’Ilyas expliquen que han trobat a faltar recursos per les seves mares. Així, l’Ilyas explica que no saber l’idioma també pot esdevenir una barrera i dificultar que una persona es desenvolupi amb autonomia en determinats àmbits. El Jamal incideix en aquesta qüestió, al·legant que la llengua facilita la integració d’una persona, però no és l’únic factor que possibilita la sensació de ser acollit.

Si jo hagués estat marginat, sabent una mica d’idioma però sense connectar amb la gent... clar no és la llengua sola. [...] Per això et dic que la llengua és molt important per conèixer, però no ho és tot, hi ha d’haver altres coses, com la possibilitat i les ganes de relacionar-te. (Jamal, tercera trobada).

Relacionat amb això, amb l’Ilyas vam estar parlant envers la seva percepció de viure en contextos en què l’acollida pot ser “incompleta”, aspecte que li genera desconfiança. Considero molt rellevant mostrar aquest fragment de conversa, perquè juntament amb aquestes sensacions treu a la llum possibles inèrcies del context neoliberal.

Crec que la majoria de gent ho és (racista), perquè han crescut així en certa mesura; “primer els de casa” que diuen... i tu si portes molt temps aquí i veuen que ets una persona igual que ells o amb moltes coses en comú pots ser una mica de casa, però els altres no. [...] Molta gent va d’antiracista com a lema i posturo, però a l’hora de veritat costa molt que la gent es posi de costat. Això que dèiem de la campanya, o sigui, molt “Volem Acollir” com a lema, però si tampoc s’acull a la gent que ha vingut aquí! [...] Jo de veritat penso que moltes persones diuen que són solidàries i acollidores per posturo, és com els viatges solidaris, les campanyes com ***, lo fàcil que és penjar i compartir coses al Facebook, o quan es pengen coses sense cap ni peus que falten a l’ètica de la persona i tot, com en el concert que simulaven que un refugiat s’ofegava. Tu creus que el que va tenir aquesta idea brillant es posava realment al costat dels refugiats? [...] si em demanes si m’he sentit realment acollit, pues bueno. Jo moltes vegades no sento que pugui confiar tant amb tot i tothom perquè potser m’han faltat coses, que no sé. Depèn la persona li convé fer-se l’antiracista i també et pots sentir utilitzat. [...] És com un antiracisme disfressat. (Ilyas, tercera trobada)

Les seves paraules ens poden dur a reflexionar envers la importància de les aparences en els nostres contextos en relació a la solidaritat i altres valors. Interpreto que l’Ilyas fa referència a

¹⁸ La Fatiha El Mouali (2016: 44) denuncia el fet d’haver-se trobat en aquesta situació: *“De repente, dejo de ser una persona activa, dinámica, viva, con visiones de futuro y expectativas y paso a ser una mujer que vive a cargo de su marido porque la ley no le permite trabajar. Mi vida se encontró, de golpe, entre cuatro paredes y destinada exclusivamente al ámbito doméstico.”*

relacions que es donen basades en una superioritat i distància, que provoquen que la solidaritat esdevingui quelcom despersonalitzat, que valora a través d'exemples, poden faltar a l'ètica de la persona, o quan anomena que s'ha sentit utilitzat (Energici, M.A., Román, J.A., 2010). A més, interpreto que aquesta forma de relació pot influir en la seva percepció de relativitzar si ell, i altres persones musulmanes, s'han sentit acollides, aspecte que com comenta sovint li provoca desconfiança.

També, la sensació de desconfiança va sorgir quan parlàvem dels resultats de les eleccions municipals del 2011 a Vic, en què PlataformaXCatalunya va esdevenir la segona força política amb 2.993 vots i 5 regidors (Generalitat de Catalunya, 2017).

Molt malament, molt, en serio. Fins i tot em vaig arrepentir del perquè vaig venir aquí. Sentia una impotència total, vaig sentir que perdia una mica la visió que tenia de la ciutat, vaig dir ostres, no sabia que hi havia tant fatxa, hi ha molta gent que pensa això i no es veuen. Clar, tenia por de caure i de generalitzar. [...]No et fies, esque van ser molts vots. I pensaves aquest que ha votat això potser demà està treballant amb tu i riu i hipòcrites... i al final... si, si, ho vaig passar molt malament, em vaig tancar, observava... [...]com una desconfiança. Però bueno amb el temps va reduint tot això, vas assimilant, penses que s'ha de treballar... (Jamal, tercera trobada).

La Imane també fa referència a una certa desconfiança envers les institucions a partir d'argumentar que percep, com en ocasions, les demandes de les persones musulmanes no es prenen amb la seriositat que requereixen, per exemple, a l'hora de demanar un menú halal pels seus fills i filles. A més, en relació a la pressió policial va esmentar:

Cada dia estic veient més els mossos a tot arreu, com per aquella sensació de seguretat, no? I és com... no pot ser. Em fa por aquest món. (Imane, tercera trobada).

Tot i això, l'Ilyas interpreta que les persones de la societat receptora també senten desconfiança envers les persones musulmanes, i ho valora com un aspecte recíproc.

Els primers que tenen desconfiança són els d'aquí, precisament. Desconfien d'ell, no volen tenir amistat... amb els joves nouvinguts d'ara per exemple, els que els faig un suport lingüístic, doncs tenen moltes dificultats per tenir un vincle, amistat amb persones d'aquí. (Ilyas, tercera trobada).

Aquests aspectes els podríem relacionar amb els elements comentats al primer eix d'aquest anàlisi, i com els prejudicis poden afectar a les relacions personals i a la (des)confiança entre aquestes, i per extensió, a la cohesió social.

Tot i això, la Bassma ens ha aportat un exemple d'acollida mútua amb una veïna seva.

A veure... jo recordo que passava molta estona davant de la finestra, mirant el carrer i coneixent als veïns. [...]Recordo una veïna que tenien un hort, i la dona arreglava les flors, l'home també per allà. Un dia la **** també mirava per la finestra i li van fer així (saludar) i li vam respondre, no? I vam començar així, "hola, hola". I un dia, jo faig el pa i he dit vols pa? I li vaig portar pa perquè el provés. I va estar molt contenta i jo encara més, vaig sentir que tenia una veïna. I ara, encara cada quinze dies faig el pa i n'hi porto. Quan va néixer la **** ella va

veure que jo estava embarassada i em va portar dos pijames de regal i van venir a casa meva. Amb això agafes força i personalitat. (Bassma, segona trobada).

Podem contemplar el que va suposar per la Bassma que la seva veïna s'interessés per com fa el pa. També, com aquest reconeixement mutu li aporta, com ella diu "força i personalitat".

4.4 Estratègies

En les terceres trobades vaig promoure que les participants m'expliquessin les estratègies, tenint en compte la importància que esdevé des del punt de vista de l'educació social, el fet de poder trobar camins possibles per fer front a les adversitats.

Tal com mostro a continuació, cada persona ha anat vivint les situacions de manera singular, tot i que puguem trobar nexes comuns; per això seguidament faig referència a les participants de manera individual.

L'Ilyas comenta que durant la seva infància i part de l'adolescència responia agressivament a les situacions que percebia com a amenaçants, i ho relaciona amb el fet que no sabia defensar-se d'altres maneres. Ara contempla que aquesta resposta no és la més adequada i valora que això ha influït en la seva manera de desenvolupar-se i expressar-se.

Això et va curtint d'una determinada manera. [...]Penso que viure coses així, vulguis o no et canvia molt, et fa ser més valent i resiliènt davant de certes situacions. També, el cap fred per decidir, i en certa mesura... tot i que a vegades sembla que et trenqui les emocions, saps? D'expressar-les depèn de quines. Et fa tan valent per fora que a vegades no vols expressar depèn de quines emocions. (Ilyas, tercera trobada).

Vaig demanar-li quins eren els punts forts que, considerava, l'havien facilitat poder tenir respostes resilents (Vanistendael i Lecomte, 2002). Com a element principal l'Ilyas valora el suport familiar que ha tingut al llarg del seu recorregut vital. També, valora molt positivament el fet d'haver estat vinculat a un esport d'equip, el futbol.

L'esport també ha sigut molt important, et despejes i si trobes algo que t'agrada molt no penses tan amb tot lo altre. És com un escapament. I aquest escapament pues hi haurà joves que el trobaran en altres coses, fumant o el que sigui. (Ilyas, tercera trobada).

A més, ell destaca la importància de concebre la islamofòbia com un fenomen que afecta a les persones que desenvolupen tals hostilitats.

Ho veus tu que és problema seu? Més igual, ja no els dono importància. [...] Es basa en tornar-te més selectiu per tirar endavant. [...] Ara sudo una mica, els deixo com el que són... que diguin el que vulguin. [...] el millor és passar.

Així, sembla que l'Ilyas fa referència a mantenir una actitud passiva davant de certes circumstàncies. La Imane manifesta punts en comú en aquesta qüestió. Ella valora aquesta actitud a partir de considerar la islamofòbia quelcom que no està al seu abast, al·ludint a la

responsabilitat de tota la comunitat, i especialment en aquelles persones que, com ha considerat l'Ilyas, senten la hostilitat envers les persones musulmanes. En una de les converses amb ella vam tractar aquests plantejaments a través d'un exemple concret; el lema "Not in my name" que reivindiquen múltiples persones musulmanes després d'un atemptat de DAESH a Europa. La Imane expressa que ella no participaria d'aquestes manifestacions, per una banda perquè concep que tenen poc impacte, i per l'altra, perquè considera que no s'ha de justificar davant d'uns actes que no tenen res a veure amb ella.

Jo esque quan passen aquestes coses clar, em sap molt greu. Però com a Imane, jo tinc la consciència tranquil·la perquè sé que no va amb mi, i si tinc la consciència tranquil·la no penso que hagi de fer res perquè tu diguis vale, en tu nombre no. [...] Però ells esperen que ho facin i estiguem de genolls dient; no som nosaltres! [...] Clar si tu creus que el problema és nostre esperaràs que ho solucionem nosaltres. [...] Ho veig com una paret molt difícil de derrivar i per això ja no ho intento. [...] La meva estratègia és passar. (Imane, tercera trobada).

Ella també comenta que fa uns anys gestionava les situacions en què no es sentia respectada a partir d'acceptar els fets i restar en silenci. No obstant això, expressa que actualment es fa respectar i intenta evitar estar en contacte amb persones que, diu, la rebutgen per aquest tema. En relació a la seva mare, explica que fa un temps ella també cercava estratègies en relació a l'ús del hijab. Com que en determinats llocs li obligaven a treure's-el, explica com ella anava cercant maneres de cobrir-se amb barrets i cintes de cabell gruixudes per poder exercir la seva llibertat religiosa respecte els codis de vestimenta socialment acceptats. Tot i això, comenta que actualment és la seva mare qui rebutja els espais en què se l'obliga a treure's el hijab.

D'una manera semblant a l'Ilyas, la Imane comenta l'impacte positiu que va tenir per ella desenvolupar una activitat en l'àmbit de l'educació no formal, en el seu cas el ball.

El ball per els joves és molt important per fer amics i tal, pues em va anar super bé. La gent, fins i tot més gran, vull dir tu crec que estaves a un curs més gran, pues "uau, saps ballar molt bé!". Et pujava l'autoestima i em va fer més... em van tenir més en compte a la classe, al grup i al cole. [...] et senties com super... reconegut, no sé. [...] Per això jo ho recordo com l'estratègia més... que em va anar millor eh, em va estar seguint molt de temps. (Imane, tercera trobada).

Interpreto que és significatiu observar els factors de protecció que ella considera i que tenen influència a l'hora de desenvolupar la resiliència (Vanistendael i Lecomte, 2002); l'autoestima i el reconeixement dels altres.

La Saia considera que el principal motiu per mantenir una actitud positiva, malgrat les circumstàncies que ha viscut, són els seus fills i filla, i expressa:

Gracias a dios me quedo con las cosas buenas, porque si cojo todas las malas, no hubiera aguantado. Hay que acostumbrarse, todos somos personas, hay gente buena. (Saia, primera trobada).

La Bassma coincideix amb la Saia “ja només pels teus fills ho suportes”, així com mantenir una mirada positiva de les coses. Segons Vanistendael i Lecomte (2002), la capacitat de trobar quelcom que tingui sentit per la persona també són factors de resiliència.

En situacions em calmo jo mateixa, perquè m’aguanto per tot lo positiu que tinc aquí. El voltant bo, perquè hi hagi una malament no pot fer que lo altre també sigui malament. [...] Què faré? Em quedaré plorant tot el dia? No, no. (Bassma, tercera trobada).

També, va explicar-me la necessitat de saber-se defensar sense agressivitat:

Montse: I tu quan et diuen aquestes coses?

Bassma: Passo uns dies fatalíssima. Recordo que estava fent, fa dos anys, classes de català i he demanat al noi que em fa classes, mira vull classes de com puc defensar-me. [...] Diguem si algú em diu “vete a tu país”, què puc dir jo? Si algú et diu que estàs bruta, què puc dir-hi jo? Defensar-me. Perquè si m’insulten jo em quedo així... Jo he estudiat per anar al metge, per anar a comprar, no per saber què dir quan insultar! [...] Mira em va dir si et diuen “vete a tu país” tu contesta ja sóc al meu país. (riures) i coses així! Dic mira diguem, no paraules, no, però per defensar amb política, no vull a les males. (Bassma, primera trobada).

Pel que fa al Jamal, també expressa la voluntat de fixar-se en els aspectes positius, i a més, recurrentment expressa que s’ha de seguir treballant i sumant. Durant el seu recorregut ha anat reivindicant els drets de les persones musulmanes per exercir la seva llibertat religiosa a través d’accions concretes, en àmbits polítics i a través de l’activisme social. Mentre parlàvem de la situació actual de les mesquites i les dificultats que es troben vaig plantejar-li:

Montse: I què fem? Davant d’això, què fem?

Jamal: Davant d’això protesta i parlar amb diverses persones amb responsabilitats i Síndic de Greuges. [...] defensar els nostres drets. (Jamal, tercera trobada).

A més, el Jamal mostra plantejaments educatius i inclusivament per treballar a nivell de comunitat, sense fragmentar-la en col·lectius determinats. Així, s’ha involucrat en la organització i participació de fòrums socials, forma part d’Unitat Contra el Feixisme i Racisme d’Osona, ha estat membre de Veus Diverses, i és el president de l’associació Catalunya Plural. La darrera té la finalitat d’acostar les persones que, podem considerar, formen part de cultures diverses.

Al dir-se Catalunya Plural, això vol dir que pot entrar qualsevol persona que viu a Catalunya, autòctons, catalans, sud-americans... persones amb unes idees obertes. (Jamal, tercera trobada).

En definitiva, veiem com les participants han desenvolupat estratègies; entre el que volen i el que és socialment acceptat, destacant aquells factors que considerem de resiliència, voler ser respectades, participant en activitats esportives col·lectives, entre d’altres. A més, considero rellevant el fet que, sumat als seus processos personals, destaquen la necessitat d’implicació de tota la comunitat.

5. Conclusions i reflexions

Per exposar les conclusions i reflexions del meu TFG, primerament mostro les que estan directament relacionades amb la pregunta de recerca i els continguts treballats. Seguidament, explico quins han estat els límits de la recerca i les perspectives de futur que contemplo. Finalment, presento les reflexions envers el procés d'aprenentatge desenvolupat i en relació a l'educació social.

5.1 Conclusions envers la pregunta de recerca

En relació a la pregunta de recerca i els objectius, en aquest primer apartat de les conclusions exposo el balanç del que han estat els resultats del meu Treball de Final de Grau. Així, la pregunta que sintetitzava el tema a investigar ha estat: *Com viuen persones musulmanes en un context d'islamofòbia?*

Un dels objectius que em vaig marcar anava encaminat a conceptualitzar la islamofòbia, i pel que hem vist, hi ha poc consens i acceptació per definir tota la complexitat de processos i situacions que formen i envolten aquest fenomen, tot i no ser un concepte recent. A més, com hem observat per mitjà dels estudis, la islamofòbia és una realitat evident, que no ha sorgit recentment tot i que va en augment arran de les últimes dècades. Els principals plantejaments envers l'adequació del concepte es relacionen amb: qüestions etimològiques, la complexitat de la islamofòbia, reflexions envers quin és el motiu d'hostilitat (racial, ètnic o religiós), i la línia fina entre la crítica i la llibertat d'expressió. Com hem vist a l'anàlisi de la informació, el debat es trasllada a nivell de carrer. Bravo (2010) ens ha mostrat una definició que contempla totes les opcions com a vàlides, i altres autors afirmen la importància d'anomenar els actes i les actituds hostils per fer front a la islamofòbia.

També hem vist que per definir la islamofòbia no la podem desvincular del context "occidentalitzat modern/colonial, cristià-cèntric, capitalista/patriarcal" (Grosfoguel, 2006), ja que a través d'aquestes premisses es construeix la imatge social de *l'altre*, l'orientalisme, per justificar les accions capitalistes/post-colonials. És així com *l'altre* es percep incompatible amb els valors occidentals, i es rebutgen les diferències. A més, davant l'amenaça que representen els arguments islamòfobs, es dóna l'interès en mantenir *l'Status Quo* (García i Sáez, 1998) i processos d'islamofòbia inconscient (Martín, 2012). En diferents parts del treball hem considerat la influència dels mitjans de comunicació com a possibles divulgadors d'aquestes idees.

Els i les participants són conscients dels processos de construcció de *l'altre*: senten que les posen dins d'un mateix sac, identifiquen estigmes i prejudicis concrets, i han experimentat la incoherència entre la imatge de *l'altre* i les seves realitats. Aquests aspectes tenen a veure amb com viuen en un context d'islamofòbia, perquè poden sentir-se invisibilitzats, els pot dificultar les relacions interpersonals, i poden ser motius orientadors d'actituds i comportaments socials que els comporti haver de viure situacions de discriminació (múltiple),

exclusió i violència, que hem anomenat les possibles conseqüències de la islamofòbia. Els àmbits de discriminació i situacions de violència destacats han estat l'educatiu, el laboral, els espais públics i el religiós. Les vivències que hem recollit ens aporten informació sobre com viuen persones musulmanes en un context d'islamofòbia, i els matisos que poden donar-se per raó de gènere, influències classistes, i d'edat.

També, en relació a la pregunta de recerca, hem pogut conèixer reflexions, sensacions i plantejaments que he anomenat "processos invisibles". Bàsicament, hem considerat les dificultats per identificar els motius de discriminació, la sensació de ser qüestionats i percebre que la població està "tancada" en relació al manteniment de l'*Status Quo*, reflexions entorn a les identitats múltiples, plantejaments entorn al concepte d'acollida constant, el reconeixement dels processos migratoris i la desconfiança recíproca, entre d'altres aspectes més concrets. Aquestes informacions, a més d'apropar-nos a la pregunta de recerca, ens han brindat nombrosos elements de reflexió envers el nostre context, aspecte que contemplaven els objectius marcats en aquesta recerca.

També podem respondre la pregunta de recerca a través de les estratègies, els posicionaments i els factors de resiliència exposats per les i els participants. Entre aquests destaquen el suport familiar, la participació en activitats col·lectives, l'autoestima i el reconeixement social, trobar el sentit i l'optimisme. A més, hem pogut observar pràctiques que es situen entre el que les participants volen i el que és socialment acceptat, com reclamen respecte, la importància de l'educació no formal, i la necessitat que tota la comunitat s'involucri per fer front a la islamofòbia.

A partir d'apropar-me a com les persones musulmanes viuen a un context d'islamofòbia i de la perspectiva crítica que m'han aportat les autores i autors, he arribat a una conclusió inesperada: la islamofòbia afecta a tota la societat, no només a les persones musulmanes.

Hem vist com la islamofòbia provoca distanciament entre persones considerades de cultures diferents, situacions de violència i, suposa pèrdua de potencialitats i sabers d'altres cultures, entre d'altres. Aquestes conseqüències amenacen la cohesió social i els drets humans. Hem observat com els interessos neoliberals són la base de la islamofòbia, que podem considerar un mecanisme de control social perquè afecta a totes i tots els ciutadans i ens enfronta. Per això, tot i que hi ha víctimes amb conseqüències de la islamofòbia més directes, podem considerar que totes ho som, perquè per activa o passiva podem estar subjectes a un poder opressor. Un símptoma de l'èxit neoliberal és l'alça dels partits dretans i ultradretans a occident, els quals utilitzen la islamofòbia com a arma política.

Des d'aquestes premisses, entenc la necessitat de ser crítiques i assenyalar quina és l'amenaça, i poder considerar que aquesta no és religiosa ni subjecta a les persones musulmanes i/o marroquines, sinó que és el sistema neoliberal que es consolida a les nostres societats. D'aquesta manera, comprendríem que el respecte a les identitats múltiples és clau per trencar amb la dicotomia "ells-nosaltres", per fer el "nosaltres" més i més gran, perquè en definitiva, i tal com hem parlat amb les participants, totes i tots volem el mateix, conviure en pau i

benestar. Per fer-ho cal la implicació de tothom, per tal de reconèixer i respectar les diferències i sumar. Personalment plantejo que totes les persones tenim identitats múltiples i no només des del punt de vista cultural, sinó que en molts altres aspectes de nosaltres mateixes, com la manera en què vivim la nostra sexualitat o el gènere. Tot i això, sembla que ens veiem amb la necessitat d'anar desenvolupant conceptes específics per poder "justificar-nos" davant d'un pensament únic i exclouent, incapaç de reconèixer i respectar la nostra complexitat, riquesa i diferències que ens fan úniques i necessàries des del punt de vista comunitari.

Per tant, és a partir d'aquest "acollir-nos" que podrem cultivar el sentiment de pertinença local, i així desenvolupar un projecte comú i plural a favor de la vida i la dignitat, no del capital, per treballar pels interessos i les necessitats de la comunitat, sense exclusions. És rellevant matissar que des de la superioritat que parlava l'Ilyas, la distància i no-relació, així com amb la desconfiança recíproca detectats en l'anàlisi de la recerca, és difícil treballar en comunitat sense excloure a ningú. Penso que és important destacar que les persones musulmanes no han d'esdevenir "objectes passius" receptors de la nostra solidaritat de mercat¹⁹ pel foment d'una societat plural i acollidora; des de la superioritat el diàleg no esdevé diàleg. Ens necessitem a totes i tots units, formant part d'afers comuns i sense subjeccions, perquè l'amenaça neoliberal és prou gran per deixar lloc a les divisions. En aquesta direcció, Ignasi Vila (2002:8-9) apunta:

En definitiva, el problema no es cultural sino de otra índole completamente distinta. En vez de vernos como diferentes, deberíamos vernos como iguales. O, en otras palabras, los mismos derechos (porque los deberes ya nos los recuerdan permanentemente). La cuestión de la integración tiene poco que ver con unas supuestas fronteras culturales que no se pueden pasar, sino con las condiciones sociales y políticas de las personas inmigradas, las cuales más que posibilitar la integración lo que hacen es provocar rechazo y aislamiento. La integración pasa sobre todo por fomentar los valores y las actitudes que hacen posible la igualdad desde la denuncia de la situación de subordinación en que se encuentra una gran parte de la inmigración y desde el desenmascaramiento de las relaciones de poder que se establecen en nuestra sociedad y nos tenemos que olvidar de la "tolerancia" vacía de sentido que únicamente tiene como base la imagen distorsionada de un "inmigrante" inexistente. Evidentemente, ello no significa que no existan problemas de convivencia e, incluso, de abierto enfrentamiento respecto a determinadas prácticas sociales con personas de colectivos minoritarios, como existen también entre los autóctonos. [...] En cualquier caso, no hay integración si ello implica sumisión, ni tampoco hay integración si no va asociada a la denuncia colectiva de los mecanismos implicados en la marginación y la exclusión social.

¹⁹ María Alejandra Energici i José Antonio Román (2010), exposen formes de solidaritat resultants de la lògica mercantil capitalista i que anomenen "solidaridad de mercado", que defineixen com un fenomen que requereix relacions de subjecció social en què, com a mínim, hi hagi un subjecte interessat en ajudar i que requereix facilitats per poder ser solidari, i un subjecte (o objecte) amb necessitats concretes.

5.2 Límits de la recerca i perspectives de futur

Considero que s'ha pogut donar resposta a la pregunta de recerca i els objectius. Tot i això, amb més temps i disponibilitat haguéssim pogut aprofundir més en les qüestions que ens han ocupat en el treball. Per una banda, ens hauria permès fer més trobades amb les i els participants. Per l'altra, hauria pogut analitzar amb més profunditat els temes que anaven sorgint. A l'inici de la recerca sabia que les qüestions vinculades a la islamofòbia eren nombroses i complexes, tot i això vaig creure que m'hi havia d'apropar i fer visible processos i realitats de les participants, els quals no són generalitzables. Tot i això, més enllà dels aspectes estrictament acadèmics, considero que el seguir coneixent i aprenent no té límits.

Durant la recerca també m'he anat plantejant la possibilitat d'establir contacte amb persones nascudes a Catalunya i que les seves famílies migressin del Marroc en el passat. Aquest plantejament me'l van suggerir els i les participants. No obstant això, per manca de temps i en veure que el treball s'anava expandint, vaig haver de decidir deixar-ho per a una altra ocasió.

A part del temps, en ocasions l'estructura predeterminada d'una investigació m'ha resultat difícil, ja que personalment em sento més còmode quan puc escriure, argumentar i reflexionar lliurement, sense limitacions d'apartats. Tot i això, entenc que mantenir l'estructura és quelcom necessari per facilitar la lectura i hi trobo coherència.

Envers les perspectives de futur i vinculat amb les conclusions extretes de la meua recerca, destaco especialment la possibilitat de mantenir converses amb persones no musulmanes que viuen en un context d'islamofòbia. Aquest interès es desprèn d'observar com la islamofòbia afecta a tota la societat, de la necessitat de ser crítiques i de la rellevància d'implicar-nos totes i tots per fer-hi front. Considero que seria interessant apropar-me als seus relats per entendre com viuen el fenomen i així tenir informació sobre com ho podríem treballar conjuntament.

També m'he plantejat la possibilitat d'adaptar el contingut exposat en aquest TFG per transmetre'l en espais diferents: aules d'ESO, formació de professorat, fòrums socials antirumors, entre d'altres. Aquesta va ser una idea que va sorgir amb una de les participants i entenc que hauria de tenir el consentiment i complicitat de totes i tots els participants a la recerca per emprendre-ho. Independentment de l'espai, la idea de base és poder acostar les veus de les participants i els continguts a la comunitat i fer-ho des de l'educació, a través de propostes que convidin a la cooperació: i nosaltres, què podem fer envers la islamofòbia?

5.3 Reflexions envers el procés d'aprenentatge i en relació a l'Educació Social

Arribats a aquest punt del meu TFG, a continuació mostro les reflexions vinculades amb el meu procés d'aprenentatge, i quin sentit pot tenir tot el que he exposat fins ara per l'Educació Social.

El mètode escollit per desenvolupar aquesta recerca, el biogràfic-narratiu, m'ha permès nodrir-me de tot allò que m'explicaven la Bassma, l'Ilyas, la Saia, el Jamal i la Imane, i de la manera que hem fet el procés, la recollida d'informació ha estat molt més que això. Els meu guia acompanyant, a part de la meva tutora, la pregunta de recerca i els objectius, ha estat el compromís. Des de l'inici del procés he cercat fonts que fessin justícia a les participants de la recerca i a la vida, aspecte que en ocasions ha posat en crisi inèrcies que he hagut de qüestionar, com la responsabilitat que atorguem al "xoc cultural" en joves musulmans, i al "dol migratori" en dones musulmanes, i que m'havien insistit en recerques i al pràcticum del grau. Aquest canvi de mirada implica fer autocrítica, no només a mi mateixa, sinó als meus entorns, i això incomoda. Tot i això, no ho he fet amb sentiment de culpa ni de retrocés, al contrari, aquest TFG m'ha ensenyat que totes vivim sota el mateix sistema opressor que vol tenir-nos subjectes i enfrontades. Voldria que això es fes extensiu a les lectores i lectors del meu treball; totes i tots som el "nosaltres" que necessitem. A més, de la mateixa manera que les vivències i experiències de les participants no es poden generalitzar, tampoc podem concebre el nostre context com a homogeni i totalment islamòfob. Totes les realitats són diverses.

Considero que el sistema neoliberal no només ens posa en risc des del punt de vista de la islamofòbia, sinó que els seus mecanismes de control social i polític van encaminats a retallar els drets civils i instaurar la precarietat a canvi d'una falsa seguretat. Per això penso que és important despertar consciències²⁰ a través de l'educació social: consciències que no entenen ni de col·lectius ni "d'àmbits d'intervenció socioeducativa". És clar que l'educació no és neutra, és ètica i política i les educadores i educadors socials hauríem fer esforços per saber a favor de què o qui eduquem. Un exemple contemplat a aquest treball ha estat la recent iniciativa de la Generalitat per formar el professorat per tal que puguin prevenir l'integritisme. Jo plantejo: això és l'educació que volem? Una educació que controla, fiscalitza, prejutja, estigmatitza, separa, i un llarg etcètera? Fins a quin punt estem normalitzant i acceptant aquestes situacions a canvi de "seguretat" i control?

També, apropar-me als processos i situacions que m'explicaven les persones ha estat una pràctica que m'ha requerit cura, escolta, silencis i respecte. Penso que en tot això també han entrat aquells significats que em podien atribuir per no ser ni d'origen marroquí ni musulmana, tenint en compte el tema que ens ocupava. Per això he intentat transmetre la voluntat de no jutjar cap afer "des de fora". La voluntat d'acompanyar les persones mentre expliquen el seu relat és una pràctica d'educadora social; per aquest motiu, considero que el procés de recerca, que també he intentat cuidar, m'ha permès aprendre maneres d'estar prou rellevants.

²⁰ José María Mendiluce (1998), a través del seu llibre ens convida a "agitar-nos", aspecte que ha estat present en aquesta recerca amb la voluntat i compromís de reflexionar sobre maneres més justes i pacífiques de fer i viure en comunitat.

"Agitar: ... 4. fig. Provocar la inquietud política o social

Para sacudir conciencias, para sumar personas, para gritar lo que pensamos, para que se nos escuche. [...] Hacer ruido contra los silencios, contra los ataques a las libertades, aunque parezcan las de otros, por tanto también nuestras, propiedad de todos, cada libertad, toda la libertad. [...] Unirse para agitar más, para que se nos oiga más. Ir de mente en mente compartiendo indignaciones, dudas y respuestas. Ir sumando agitadores, agitarnos más entre nosotros, revoltosos, inoportunos, molestos." (Mendiluce,1998:165).

Penso que és significativa la quantitat i qualitat d'informació que m'han explicat les participants en aquesta petita recerca, aspecte que interpreto com la importància d'estar a prop, reconèixer, d'establir diàlegs i tenir sensibilitat pels temes que els/ens poden afectar. Les i els participants ens han demostrat que tenen molt a dir, i tenen la voluntat de fer-ho quan algú s'apropa i s'interessa pel seu quotidià. A més, podem plantejar-nos que moltes de les situacions presents en aquesta recerca, estan invisibilitzades o normalitzades en el nostre context. D'aquí la importància d'acostar-nos, perquè la islamofòbia juga amb la distància entre persones, com hem vist.

També destaco que durant la recerca, en general, les relacions amb les persones que tenia un contacte més puntual sento que s'han enfortit. Les trobades, a part de poder recollir informació, han estat moments per mirar-nos, compartir, i construir diàlegs molt enriquidors. Treballar amb elles ha estat molt i molt agraït: m'han fet sentir que tot era fàcil, mentre ens ocupaven temes força complexos.

En un principi fer recerca m'ho plantejava com una pràctica llunyana a mi, però a través del treball reconec el potencial que té acostar-nos a les realitats des d'una mirada analítica, que ens pot servir per avaluar i millorar el nostre dia a dia. De manera més informal, penso que aquesta actitud de curiositat i diàleg entre fonts, pot ser extrapolable a la pràctica de l'educació social.

Per acabar, vull destacar que tot i que les realitats poden conduir-nos al pessimisme, tenim múltiples raons per ser optimistes. Al nostre context també s'han donat espais d'acollida, n'hi ha i n'hi haurà. Les últimes paraules del meu TFG, en relació a les conclusions d'aquest, vull que siguin les de Carlos Aldana (2004), qui em transmet aquesta idea d'acollir-nos amb posició per a una societat justa, pacífica i digna de totes i tots.

Estamos llamados y llamadas a ponernos en alerta, a recordar permanentemente que no se trata sólo de sobrevivir, sino de existir plenamente. No nos hicimos educadores y educadoras para hacerle el juego a la violencia, a la muerte o a los poderes que irrespetan la vida y lo humano. Nos hicimos educadores y educadoras para aprender a vivir, para enseñar a aprender, para vivir en todo el sentido de la palabra. [...] No hay otra manera de educar entre seres humanos que aquella que se entiende por "educarnos entre seres humanos". Esto implica amor, respeto y encuentro ¿No cabe aquí la ternura? [...] Pero también hablamos de la denuncia, de la participación política, de la construcción de opciones, actitudes y esfuerzos que nos colocarán en franca oposición a los poderes, a las costumbres, a las estructuras mentales, a los rituales, a los conceptos engañosos. [...] Tiernos pero con posición [...] La ternura sirve para vincular y fortalecer a los participantes, y la postura para tener muy claro a dónde lleva el camino. (Aldana, 2004:23).

6. Bibliografia

- Aldana, C. (2004). *Ternura y postura: la educación para la paz*. Guatemala: Editorial FLACSO.
- Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Londres: Ashgate.
- Amnistía Internacional (2012). *Elección y prejuicio. Discriminación de personas musulmanes en Europa*. Londres i Madrid: Amnistía Internacional.
- Aroca, C. (2014). *Intervenció educativa en processos d'adaptació social*. Universitat de València. Consultat març 2017, des de http://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/39542/Teoria_Interv%20educ%20proces%20d%27adapt%20social%202014-2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Barnolas, M. (2013). *L'estereotip racial en els joves de 3r i 4t d'ESO: Aproximació al seu nex amb la islamofòbia en un grup d'estudiants de Vic*. (Treball de Final de Grau publicat). Universitat de Vic, Catalunya.
- Blanco, M. (2011). Investigación narrativa: una forma de generación de conocimientos. *Argumentos*, 24(67), 135-156.
- Bolívar, A.; Domingo, J.; Fernández, M. (1998). *La investigación biográfica-narrativa en educación. Guía para indagar en el campo*. Granada: Universidad de Granada.
- Bolívar, A.; Domingo, J. (2006). La investigación biográfica y narrativa en Iberoamérica: campos de desarrollo y estado actual. *Forum: Qualitative Social Research*, 7(4).
- Bravo, F. (2010). Qué es la islamofobia?. *Documentación Social*, 159, 189- 207.
- Casa Árabe- Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán (2007). *Musulmanes en la Unión Europea, Discriminación e Islamofobia: Extractos de los informes del Observatorio Europeo de Racismo y Xenofobia (EUMC)*. Madrid: Gráficas Almeida.
- Courtis, C. (2000). *Construcción de Alteridad. Discursos cotidianos sobre la inmigración coreana en Buenos Aires*. Buenos Aires: Eudeba.
- El Mouali, F. (2016). Testimonio: La islamofobia tiene cara de mujer. Dins Karvala, D. (Ed.), *Combatir la islamofobia: Una guía antirracista* (p. 43-45). Barcelona: Icaria Editorial.
- Energici, M.A., Román, J.A. (2010). La solidaridad de mercado y sus sujetos en el capitalismo de consumo: Un análisis del discurso neoliberal sobre piezas de publicidad en Chile. *Psicología & sociedade*, 22(2), 247-258.
- Fakete, L. (2004). Anti-Muslim Racism and the European Security State. *Race & Class*, 46(1), 3-29.

- Gabriel, O. (2006). La maquinaria de construcción simbòlica del "otro". *Questión: Revista especializada en Periodismo y Comunicación*, 1(10).
- García, A., Expósito, C., López, L., Loscos, E., Pérez-Rincón, S., Torres, G., Vives, A. (2011). Velos, burkas... moros: estereotipos y exclusión de la comunidad musulmana desde una perspectiva de género. *Investigaciones feministas*. 2, 283-298.
- García, A., Sáez, J. (1998). *Del racismo a la interculturalidad: Competencia de la educación*. Madrid: Narcea.
- Generalitat de Catalunya. (2008). *Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari*. Consultat març 2017, des de http://governacio.gencat.cat/web/.content/afers_religiosos/recursos/guies_respecte/guia_tanatoris/guia_creences_ambit_funerari.pdf
- Generalitat de Catalunya. (2009). *Recomanacions per a la gestió de la diversitat religiosa en l'àmbit dels cementiris*. Consultat març 2017, des de http://governacio.gencat.cat/web/.content/afers_religiosos/documentos/recomanacions_cementiris.pdf
- Generalitat de Catalunya (2017). *Municipals 2011*. Consultat març 2017, des de http://governacio.gencat.cat/ca/pgov_ambits_d_actuacio/pgov_eleccions/pgov_dades_electorals/pgov_darrers_resultats/pgov_municipals_2011/
- Generalitat de Catalunya (2017). *Programa de Reagrupament i Treball*. Consultat març 2017, des de http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/immigracio/politiques_i_plans_dactuacio/pla_de_ciudadania_i_immigracio_2009-2012/programa_reagrupament_treball/
- Generalitat de Catalunya. (2017). *Regulació dels centres de culte*. Consultat març 2017, des de http://governacio.gencat.cat/ca/pgov_ambits_d_actuacio/pgov_afers_religiosos/pgov_normativa/pgov_regulacio_centres_cultes/
- Gómez, A. (2011). Entre converses: Una recerca narrativa en practiques d'educació social. (Tesi doctoral). Universitat de Vic, Catalunya.
- Grosfoguel, R. (2006). World-Systems Analysis in the Context of Transmodernity, Border Thinking, and Global Coloniality. *Review*, 9(2).
- Grosfoguel, R. (2014). Las múltiples caras de la islamofobia. *De Raíz Diversa*, 1(1), 83-114.
- Halliday, F. (1999). Islamophobia Reconsidered. *Ethnic and Racial Studies*, 22(5), 892-902.
- Ley 26/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Comisión Islámica de España, BOE núm. 272 § 24855 (1992).

- Ley 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, BOE núm. 10 § 544 (2000).
- López, A., Lundsteen, M., Solé, A. (2016). La pràctica religiosa de les comunitats musulmanes de Barcelona: Expressions i problemàtiques. Dept. d'Antropologia social de la Universitat de Barcelona i SAFI (Stop Als Fenòmens Islamòfobs), Catalunya.
- Mancila, I. (2015). *Diversidad cultural, identidad y narrativas*. Málaga: Universidad de Málaga.
- Martín, G. (2007). Musulmanes en Europa: entre el islam e islamofobia. Dins Casa Àrabe-Instituto Internacional de Estudios Árabes y del Mundo Musulmán. *Musulmanes en la Unión Europea, Discriminación e Islamofobia: Extractos de los informes del Observatorio Europeo de Racismo y Xenofobia (EUMC)*. (26-27). Madrid: Gráficas Almeida.
- Martín, G. (2012). La islamofobia inconsciente. Dins Martín, G., Grosfoguel, R. (Eds.). *La islamofobia a debate: La genealogía del miedo al Islam y la construcción de los discursos antiislámicos*. (35-46). Madrid: Casa Árabe.
- Mendiluce, J.M. (1998). *Tiempo de rebeldes: Ciudadanía y participación*. Barcelona: Plantea.
- Miric, M. (2003). *Estigma y discriminación: vinculación y demarcación*. COPRESIDA: Republica Dominicana.
- Modood, T., Werbner, P. (1997). *The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community*. Nova York: Zed Books.
- Noya, J. (2007). Los españoles y el islam. *Real Instituto Elcano. ARI*, 47, 13-17.
- Parella, S. (2000). El trasvase de desigualdades de classe y etnia entre mujeres: los servicios de proximidad. *Papers: revista de sociologia*. 60, 275-289.
- Plataforma Ciudadana Contra la Islamofobia (2016). *Informe Anual Islamofobia en España 2015*. Consultat gener 2017, des de <https://plataformaciudadanacontralaislamofobia.files.wordpress.com/2016/04/informe-islamofobia-en-espac3b1a-2015-pcci-informe-anual-20164.pdf>
- Pujadas, J. (Coord.). (2010). *Etnografía*. Barcelona: Editorial UOC.
- Rahola, P. (2015). *Prou!*. Barcelona: La Magrana.
- Rashid, A. (2001). *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*. New Haven i Londres: Yale University Press.
- Rosón, J. (2012). Discrepancias en torno al uso del término islamofobia. Dins Martín, G., Grosfoguel, R. (Eds.) *La islamofobia a debate: La genealogía del miedo al Islam y la construcción de los discursos antiislámicos*. (167- 188). Madrid: Casa Árabe.

Rubio-Rico, L. (2016). Sobre els dolors de ser i sentir-se immigrant: experiències de magribins a Catalunya. *ResearchGate*. Consultat març 2017, des de https://www.researchgate.net/publication/305650863_Sobre_els_dolors_de_ser_i_sentir-se_immigrant_experiencies_de_magribins_a_Catalunya

Runnymede Trust. (1997). *Islamophobia: a Challenge for Us All*. Londres.

Said, E. (1990). *Orientalismo*. Madrid: Livertarias.

Vanistendael, S., Lecomte, J. (2002). *La felicidad es posible: Despertar en niños maltratados la confianza en sí mismos: construir la resiliencia*. Barcelona: Gedisa editorial.

Vila, I. (2002). Identidad y cohesión social. *ResearchGate*. Consultat abril 2017, des de https://www.researchgate.net/publication/264540960_Identidad_y_cohesion_social

Wieviorka, M. (Ed.). (2003). *L'avenir de l'islam en France et en Europe*. París: Balland.

7. Annex

Indicadors d'islamofòbia: visions tancades i obertes de l'islam (Runnymede Trust, 1997:05)²¹

Es considera que les visions tancades de l'islam són properes a la islamofòbia.

Distincions	Visions tancades de l'islam	Visions obertes de l'islam
1. Monolític/ divers	Es considera l'islam com un bloc monolític, estàtic i gens sensible a noves realitats.	Es considera l'islam com quelcom divers i progressiu, amb diferències, debats i desenvolupament interns.
2. Separat/ interactiu	Es considera l'islam com separat i "l'altre": -A qui li manca finalitats o valors en comú amb altres cultures. -No s'afecta per aquestes. -No influeix en aquestes.	Es considera l'islam com interdependent amb altres religions i cultures: -Amb qui comparteix valors i objectius. -Està afectat per aquestes. -Les enriqueix.
3. Inferior/ diferent	Es considera l'islam inferior a occident: quelcom bàrbar, irracional, primitiu i masclista.	Es considera l'islam com distintament diferent, però no deficient, i és igualment digne de respecte.
4. Enemic/ soci	Es considera l'islam com a violent, agressiu, amenaçador, favorable al terrorisme, implicat en un "xoc de civilitzacions".	Es considera l'islam com un soci actual o potencial en projectes cooperatius conjunts i en la resolució de conflictes compartits.
5. Manipulador/ sincer	Es considera l'islam com una ideologia política, utilitzada per obtenir avantatges polítics o militars.	Es considera l'islam com una autèntica fe religiosa, practicada sincerament pels seus creients.
6. La crítica envers occident és rebutjada/ tinguda en compte	Les crítiques envers occident des de l'islam es rebutgen sense consideració.	Les crítiques envers occident i altres cultures són considerades i debatudes.
7. La discriminació és defensada/ criticada	S'utilitza l'hostilitat envers l'islam per justificar pràctiques discriminatòries contra persones musulmanes i l'exclusió dels musulmans del conjunt de la societat.	Els debats i desacords amb l'islam no disminueixen els esforços per combatre la discriminació i l'exclusió.
8. La islamofòbia es percep natural/ problemàtica	L'hostilitat antimusulmana s'accepta com a natural i "normal".	Les opinions crítiques envers l'islam són també sotmeses a la crítica, per tal que no siguin inexactes o injustes.

²¹ Traduït de l'anglès.